

Parker, Kirkegårde og Renhold
teknik- og Miljøforvaltningen

ØSTRE ANLÆG OG KASTELLETS UDENVÆRKER

UDVIKLINGSPLAN 2021-2031

ØSTRE ANLÆG
OG
KASTELLETS UDENVÆRKER

UDVIKLINGSPLAN 2021-2031

XXX 2021

KØBENHAVNS KOMMUNE

Teknik- og Miljøforvaltningen

Parker, Kirkegårde og Renhold

ØSTRE ANLÆG OG KASTELLETS UDENVÆRKER

Udviklingsplan 2021-2031

Projektledelse

Projektleder: Anna-Sofie Hjelm Byrnak, Kvalitet
Parker, Kirkegårde og Renhold, Teknik- og Miljøforvaltningen

Rapporten er udarbejdet af

Anna-Sofie Hjelm Byrnak

Med bidrag fra medarbejdere i Teknik- og Miljøforvaltningen:

Peter Nordskov Hansen

Anna Gerd Ellerbæk

Joakim Steinsvåg

Helle Bjerg Sørensen

Mette Blicher

Jens Peter Munk

Mette Greve Pedersen

Kort og grafisk tilrettelæggelse

Kort er udarbejdet af Anna-Sofie Hjelm Byrnak. Den grafiske tilrettelæggelse er udført af Kira Reiter, Kvalitet

Baggrundskort: Copyright Københavns Kommune

Fotos

Fotos af Kira Reiter & Anna-Sofie Hjelm Byrnak

Historiske fotos:

Foto s. 12 af Fritz Theodor Bentzen

Foto s. 17 mod Østerport Station af Fritz Theodor Bentzen

Foto s. 17 med Dronningens Mølle af Peter Elfelt

Fotos s. 19 af Frederik Riise

Foto s. 77 af ukendt fotograf

Publikationen kan downloades fra

www.kk.dk/publikationer

Tryk

KK Printpartner - trykt på svanemærket papir

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING	10
FÆSTNINGSRINGEN.....	12
ØSTRE ANLÆG – HISTORISK RIDS	15
KASTELLETS UDENVÆRKER – HISTORISK RIDS	18
HOVEDMÅL FOR PLANPERIODEN	20
FRED OG RO ZONER.....	20
KULTURHISTORIEN I PARKERNE	21
UDVIKLINGSMULIGHEDER.....	22
ADMINISTRATIVE FORHOLD	28
BELIGGENHED OG AFGRÆNSNING	28
<i>Østre Anlæg</i>	28
<i>Kastellets udenværker</i>	29
EJERFORHOLD	30
KOMMUNEPLAN.....	30
LOKALPLAN	30
BYGNINGSFREDNING.....	30
NATURFREDNING	31
FORTIDSMINDEFREDNING	31
KYSTNÆRHEDSZONEN	31
BESKYTTELSESLINJER.....	31
NATURBESKYTTELSESLOVEN	32
VANDLØBSLOVEN	32
BYNATUR I KØBENHAVN – STRATEGI 2015-2025.....	32
KØBENHAVNS KOMMUNES TRÆPOLITIK 2016-2025.....	32
GENERELLE RETNINGSLINJER	33
<i>Retningslinjer for arrangementer</i>	33

<i>Retningslinjer for gadesalg</i>	34
<i>Faste lokationer for salg</i>	34
<i>Ordensreglement</i>	35
ØSTRE ANLÆG	36
ANALYSE	36
TILFREDSHEDSUNDERSØGELSE.....	36
BEVÆGELSESMØNSTRE OG TRAFIK.....	38
TILGÆNGELIGHED	38
BRUGERNE	38
FUNKTIONER OG MØDESTEDER.....	39
<i>Den store legeplads</i>	39
<i>Den lille legeplads - Sofarækken</i>	39
<i>Boldbanen ved Stockholmsgade</i>	39
<i>Pücklers Bastion</i>	39
<i>Birkelunden</i>	40
<i>Rosen- og staudehaven</i>	40
<i>Rhododendronhaven</i>	40
<i>Materialegården</i>	40
<i>Dækningsgrave</i>	40
<i>Toiletter</i>	40
SKULPTURER	41
UDENDØRS INVENTAR	41
<i>Udendørsmøbler</i>	41
<i>Skiltning</i>	41
BELYSNING	42
ARRANGEMENTER.....	42
UDLEJNING OG SALG.....	42
BEPLANTNING	42
VANDKVALITETEN I VOLDGRAVENE	43
BIODIVERSITET	44
<i>Fugle</i>	44
<i>Pattedyr</i>	44
<i>Padde og krybdyr</i>	44
<i>Fisk</i>	44
<i>Invasive arter</i>	44

UDVIKLINGSMULIGHEDER.....46

REKREATIVE UDVIKLINGSMULIGHEDER	46
<i>Adgangsforhold og tilgængelighed</i>	46
<i>Parkinventar</i>	47
<i>Leg og bevægelse</i>	49
<i>Ophold og mødesteder</i>	50
<i>Bygninger og tekniske installationer</i>	50
<i>Kunst</i>	50
UDVIKLINGSMULIGHEDER FOR LANDSKAB OG NATUR.....	51
<i>Generelt</i>	51
<i>Haverne</i>	51
<i>Voldgravene</i>	52
<i>Beplantning</i>	53
PARKBETJENTE I ØSTRE ANLÆG	54
UDVIKLINGSMULIGHEDER UDEN FOR UDVIKLINGSPLANENS AFGRÆNSNINGEN	54

KASTELLETS UDENVÆRKER56

ANALYSE56

BEVÆGELSESMØNSTRE OG TRAFIK.....	58
TILGÆNGELIGHED	59
BRUGERNE	59
FUNKTIONER OG MØDESTEDER.....	60
<i>Legepladsen på Bornholms Ravelin</i>	60
<i>Legepladsen på Langelinieanlægget</i>	60
<i>Bygninger</i>	60
<i>Dækningsgrave</i>	60
<i>Lystbådehavnen</i>	61
<i>Toiletter</i>	61
<i>Skulpturer</i>	61
UDENDØRS INVENTAR	63
<i>Udendørsmøbler</i>	63
<i>Skiltning</i>	63
BELYSNING	63
ARRANGEMENTER.....	63
UDLEJNING OG SALG.....	63

BEPLANTNING	65
VANDKVALITETEN I KASTELSGRAVEN	65
BIODIVERSITET	66
<i>Fugle</i>	66
<i>Pattedyr</i>	66
<i>Padde og krybdyr</i>	66
<i>Fisk</i>	66
<i>Invasive arter</i>	66
UDVIKLINGSMULIGHEDER.....	68
REKREATIVE UDVIKLINGSMULIGHEDER	68
<i>Adgangsforhold og tilgængelighed</i>	68
<i>Parkinventar</i>	69
<i>Leg og bevægelse</i>	70
<i>Ophold og mødesteder</i>	70
<i>Bygninger og tekniske installationer</i>	70
<i>Kunst</i>	70
UDVIKLINGSMULIGHEDER FOR LANDSKAB OG NATUR	71
<i>Generelt</i>	71
<i>Kastelsgraven</i>	72
<i>Græs</i>	72
<i>Beplantning</i>	73
PARKBETJENTE PÅ KASTELLETS UDENVÆRKER	76
KLIMATILPASNING	78
LITTERATUR	81
BILAG	
BILAG 1. Østre Anlæg - Eksisterende forhold	
BILAG 2. Østre Anlæg - Rekreative udviklingsmuligheder	
BILAG 3. Østre Anlæg - Udviklingsmuligheder for natur og landskab	
BILAG 4. Kastelets Udenværker - Eksisterende forhold	
BILAG 5. Kastelets Udenværker - Rekreative udviklingsmuligheder	
BILAG 6. Kastelets Udenværker - Udviklingsmuligheder for natur og landskab	
BILAG 7. Retningslinjer for ændringer på fortidsminder	

INDLEDNING

Udviklingsplanen for Østre Anlæg og Kassellets udenværker er gældende fra 2021-2031. Plejeplaner kaldes i Københavns Kommune for udviklingsplaner.

Naturfredningen af Østre Anlæg er fra 1969 og har bl.a. til formål at bevare området som rekreativ park. Naturfredningen af Kastelet er fra 1966, og finder kun anvendelse i et mindre område i parken. Derudover er parkerne omfattet af fortidsmindebeskyttelse i henhold til museumsloven, hvori der ligger en kommunal plejeforpligtigelse.

Nærværende udviklingsplan er for Østre Anlæg udarbejdet i henhold til Bekendtgørelse om pleje af fredede arealer og tilsyn nr. 924 af 27/06/2016, idet naturfredningen ikke stiller krav om udarbejdelse af en plejeplan. For Kassellets udenværker er udviklingsplanen udarbejdet efter aftale med afdelingen for Parker, Kirkegårde og Renhold (PKR) under Teknik- og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune.

Udviklingsplanens formål er at sikre, at Østre Anlæg og Kassellets udenværker plejes, drives og udvikles på en måde som er i overensstemmelse med fredningerne og parkernes tema som henholdsvis 'Den fuglevenlige park' og 'Forsvarshistorien'. Derudover er formålet at leve op til Københavns Kommunes Bynaturstrategi 2015-2025 samt understøtte formidlingen af fæstningsværket. Planen beskriver hvilke tiltag, som påtænkes udført i planperioden. Der er dog ingen garanti for, at alle tiltag bliver udført, da dette afhænger af ressourcer og økonomi.

Den primære målgruppe for udviklingsplanen er Københavns Kommunes medarbejdere, der skal anvende den som administrativt grundlag for forvaltningens arbejde. Her tænkes især på forvalterne og driftsmedarbejderne i afdelingen for Parker, Kirkegårde og Renhold (PKR) samt bylivsrådgiverne og Københavns Kommunes fredningstilsyn i afdelingen for Bygge-, Parkerings- og Miljømyndighed (BPM).

Den sekundære målgruppe er interessenter, som f.eks. foreninger, forretninger og andre der har interesse i den nuværende og fremtidige anvendelse og udvikling af området.

Ingen god udviklingsplan uden idérige og engagerede samarbejdspartnere. En vigtig samarbejdspartner er Slots- og Kulturstyrelsen.

En anden væsentlig samarbejdspartner er parkbrugerrådet, som, for denne plans vedkommende, bestod af repræsentanter fra Danmarks Naturfredningsforening, Fri-luftsrådet, Dansk Ornitologisk Forening, Foreningen Hovedstadens Forskønnelse og Lokaludvalg Indre by, Københavns Ældegeråd, Danske Handicaporganisationer, Krebs Skole, Krebs SFO, Metodistkirkens Spejder Wille-rup gruppe, Støjalarm Østerbro, Bastionens Hunde, Statens Museums for Kunst, Østervold Kollegiet, andelsforeningen Lørups Ridehus, ejerforening Malmøgade 6 og udlejningsboligforeningen Nyboder.

Der er afholdt to parkbrugerrådsmøder i forbindelse med udarbejdelse af planen. Derudover har forvaltningen afholdt et parktræf i Østre Anlæg og Kassellets udenværker i august 2019, hvor mere end 35 interesserede borgere deltog. Parktræffet er et offentligt møde, hvor alle kan deltage og få indflydelse på planen. Københavns Kommune takker parkbrugerrådet og de mange andre bidragsydere for deres engagerede indsats.

Denne plan er den anden officielle udviklingsplan, for Østre Anlæg og Kassellets udenværker, og kan revideres før 2031, hvis forvaltningen finder anledning til dette. Den første udviklingsplan er fra 2002, hvor parkerne var en del af en samlet plan for de fire kommunale parker i Fæstningsringen (Ørstedsparken, Østre Anlæg, Kassellets udenværker og Christianshavns Vold).

Planen er forelagt Det Grønne Råd i København.

FÆSTNINGSRINGEN

De første volde omkransede hovedstadens middelalderlige kerne.

I 1600-tallet tog Christian IV initiativ til en modernisering og udvidelse af voldene. Disse fungerede som fæstningsanlæg frem til 1807, hvor bombardementet af København gjorde det klart, at det var blevet utidssvarende. Samtidig voksede befolkningstallet og i midten af 1800-tallet var det - navnlig efter koleraepidemien i 1853 - tydeligt, at voldene måtte falde for at give København udvidelsesmuligheder.

Københavns Kommune nedsatte i februar 1870 et udvalg, der skulle udarbejde planerne for anlæggene og bebyggelsen af voldterrænet. Voldparkerne blev fine eksempler på en ny type mødesteder for borgerskabet

De fire kommunale parker i Fæstningsringen består af; Ørstedsparken, Østre Anlæg, Kassellets udenværker og Christianshavns Vold. Kernen i parkerne er fæstningsværket, som stadig står med volde, raveliner og bastioner. På næste side kan man se et principsnit over deres voldprofil, så deres forskellighed og deres lighed bliver tydelig.

Overdragelsen til Københavns Kommune startede i 1872 og strakte sig frem til 1916. Et mindre stykke af Christianshavns Vold overgik først i 1994. Botanisk Have, Kassellets kernefæstning, Tivoli og Christiania er også en del af det gamle fæstningsværk, men har andre ejere.

Foto på denne side er fra 1900-1910 og forestiller Smedelinien

Ørstedsparken

Principsnit

Østre Anlæg

Principsnit

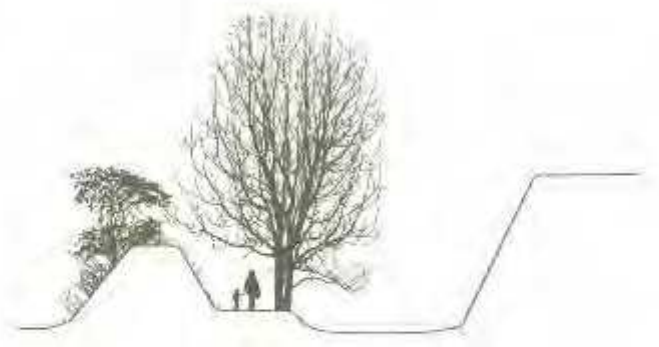
Christianshavns Vold

Principsnit

Kastellet's udenværker

Principsnit

Østre Anlæg
Den fuglevenlige park

Botanisk Have

Ørstedsparken
Den romantiske kulturhave

Tivoli

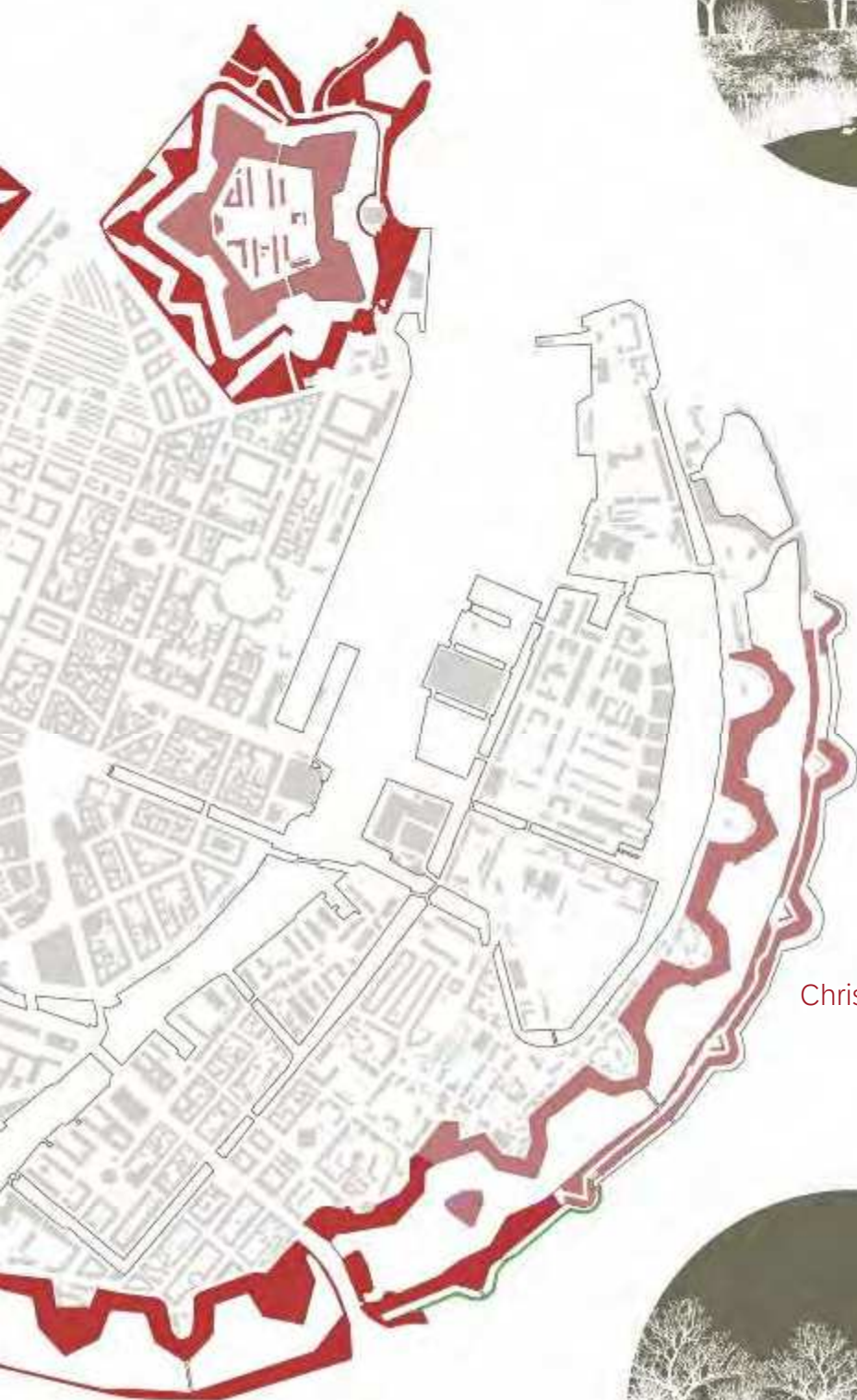

De mørkerøde, optegnede arealer rummer Fæstningsringens fire temaparker. Fællestrækket er, at de er bygget op omkring det oprindelige voldterræn, men ellers varierer de i deres udtryk.

De lysere røde og optegnede arealer er parker og områder, der er en del af Fæstningsringen, men som har andre ejere.

Kastellets udenværker
Forsvarshistorien

Christiania

Christianshavns Vold
Fæstningsværk med stort naturindhold

Østre Anlæg – historisk rids

Østre Anlæg er anlagt i årene 1876-1917 og er den yngste af parkerne i Fæstningsringen. I modsætning til Ørstedsparken, er der ikke udarbejdet en samlet plan for Østre Anlæg, hvorfor dens form gradvist udviklede sig i takt med byudviklingen af de omkringliggende arealer. Derfor havde landskabsgartner Ove Høeg-Hansen (1832-1910) i 1872, kun formgivet en park i en del af det område, hvor Østre Anlæg ligger i dag.

I perioden 1876-77 blev, det vi i dag kalder, Sølvgade ført igennem fæstningsterrænet som en gangsti, og kommunen vedtog, at området, med de tre bastioner mod øst, skulle være park.

I 1878 blev området udenfor voldgraven forsynet med stier til spadserer ture. Quitzows og Pücklers Ravelin blev samtidig forbundet til hovedvolden med to dæmninger over voldgraven. Disse dæmninger eksisterer stadig.

I 1887 blev en bred sti anlagt fra Sølvgade til Østerport – Kirsebærgangen. Den var med sine bænke og beplantninger en populær spadservej.

I slutningen af 1880'erne blev også Stockholmsgade anlagt, og i den forbindelse blev parkens grænse, i den nordvestlige side, rettet til. Arealer ved henholdsvis Sølvgade og Østerbrogade, samt to mellemliggende arealer, blev samtidigt gjort til en del af parken. Landskabsgartner Høeg-Hansen foretog, hvad der skulle være, en midlertidig istandsættelse af de ny indlemmede områder. Disse er dog, i store træk, forblevet uændret.

I 1893 blev Østerport Station opført. Dermed blev størstedelen af Rosenkrantz' Bastion, med omgivende voldteræn, afgravet samt det sydøstlige af Pücklers Bastion. Kort tid efter blev Quitzows Bastion nedlagt og Statens Museum for Kunst opført på dette sted. Museet blev indviet i 1897.

Den Hirschsprungeske Samling blev bygget i 1910-11.

I årene 1913-17 blev Boulevardbanen anlagt langs Øster Voldgade.

Østerbrogade blev i 1915-16 udvidet med Oslo Plads, så parkens østlige grænse blev indskrænket. Pücklers Bastion blev samtidig istandsat efter forslag af stadsgartner Valdemar Fabricius Hansen. Siden denne istandsættelse er der kun foretaget få ændringer i Østre Anlæg.

I 1937 blev forsvarslægget som synligt voldsted automatisk omfattet af naturbeskyttelseslovens fortidsmindefredning.

I 1944-46 blev Rosenhaven anlagt og Rhododendronhaven i 1947.

I 1946 blev en kombineret legestue og toiletbygning opført »i resterne af voldgraven omkring Quitzows Ravelin«. I forlængelse af dette blev der opført et soppebassin.

I 1969 blev Østre Anlæg fredet, men da Statens Museum for Kunst opførte sin tilbygning i 1996, blev resterne af Quitzows Bastion inddraget hertil. I modsætning til den gamle barokinspirerede museumshave, er den nye have åben mod Øster Voldgade og Sølvgade, da vinderforslaget ønskede at understrege en fortsættelse af Østre Anlægs grønne udtryk med bakker, bugtede stier og store trækroner.

Østre Anlæg er, ligesom Ørstedsparken, etableret som romantisk have med slyngede stier og bløde terrænformer. Parken er opdelt i små rum der umuliggør et større overblik og skaber mange overraskelsesmomenter. Her har romantikerne alle dage været tiltalt af de overgroede mindesmærker: Naturen erobrede tilbage, hvad mennesket havde forsøgt at fravriste den.

Foto fra 1890-1899 fra Rosenkranz Bastion af Dronningens Mølle

Kastellets udenværker – historisk rids

I midten af 1800-tallet blev Fæstningsringen nedlagt som fæstningsværk. Herefter fungerede Kastellet udelukkende som kaserne frem til 1945, hvor størstedelen af funktionen flyttede ud af byen. I 1966 blev Kastellet og dets udenværker fredet som park.

I 1884 opførte De Forenede Bryggerier den første Langeliniepavillon, på Pinnebergs Reduit, der blev et yndet morskabssted. I 1950'erne blev den nuværende Langeliniepavillon bygget. Lystbådehavnen ved Langelinie blev anlagt i 1893.

Anlæggelsen af Frihavnen, i slutningen af 1800-tallet, betød at Østerbros gamle strandpromenade forsvandt, og derfor blev Havnens lagerbygning på Langelinie kajen anlagt med en hævet promenade på taget.

På den oprindelige Langelinie blev Langelinieanlægget samtidigt udvidet og omlagt af havearkitekt H. A. Flindt i samarbejde med Vilhelm Dahlerup.

Smedelinien adskiller den indre og ydre voldgrav, og brugsretten til denne blev i 1918 overdraget til Københavns Kommune. Navnet stammer fra en smedjebygning på Falsters Contregarde.

I 1937 blev forsvarslægget som synligt voldsted automatisk omfattet af naturbeskyttelseslovens fortidsmindefredning

I tyveåret for Anden Verdenskrigs afslutning blev der opstillet en buste af Winston Churchill, og det meste af parkområdet ved Esplanaden blev omdøbt til Churchillparken. Her ligger Den Engelske Kirke, Sct. Albans Church, og Frihedsmuseet. Mod Nordre Toldbod afsluttes parkanlægget af det store og meget populære Gefionspringvand. Springvandet var tidligere forbundet med Langelinieanlægget og Esplanaden, på tværs af Frihavnsbanen, med broen og ramper.

Frihavnsbanen var en godstogsbane, der blev anlagt sidst i 1800-tallet. Banen var medvirkende til store ændringer i

forsvarsværket, men voldene blev genetableret, da banen lukkede i 1985.

Smedelinien, Grønningen og Esplanaden er, med udvidelse af byens øvrige struktur, blevet mindre, men har aldrig været udsat for voldsomme ændringer. Det betyder, at man fra Churchillparken kan ane den oprindelige glacisprofil fra 1600-tallet (*glacis* er, i militært sprog, en betegnelse for en kunstig hældning).

I dag er Kastellet og dets udenværker et af Norduropas fineste og bedst bevarede fæstningsværker, hvor fortid og nutid mødes i ét anlæg.

Dette er både en del af Forsvaret, et kulturhistorisk mindesmærke, et museum, en rekreativ promenadepark, et naturområde og en yndet turistattraktion.

Foto fra Sjællands Ravelin mod porten til kastelkernen

HOVEDMÅL FOR PLANPERIODEN

Det overordnede mål med parkernes udvikling er at skabe en balance mellem fæstningsværket og de kulturhistoriske værdier, den rekreative anvendelse og områdets naturværdier.

Københavns parker har stor betydning for de dyr og mennesker, der bor i byen. Det er rekreative, grønne rum, i byens grå landskab som giver naturoplevelser, sænker stressniveauet for mennesker og er levested og fødekilde for insekter, smådyr og fugle.

Den biologiske mangfoldighed i naturen går tilbage. Man taler om en biodiversitetskrise, som består i at levesteder og arter forsvinder med en hastighed som er 100-1000 gange hurtigere, end de naturligt ville gøre i en geologisk rolig periode, som den vi lever i nu. Tab af biodiversitet verden over forpligter også byens landskaber til at indtænke muligheder for at skabe og bevare levesteder samt forbedre fødegrundlaget for insekter, fugle og smådyr.

Derfor skal udviklingen og plejen af byens parker være med til at understøtte det eksisterende dyre- og planteliv samt øge arts- og aldersforskelligheden. En stor variation, i f.eks. bevoksningerne, er med til at øge robustheden over for de forandringer i klimaet, som vi endnu ikke kender konsekvenserne af. I Københavns parker skal der altid være hjemmehørende træer og buske, mens andelen af eksotiske træer og buske kan variere fra park til park.

Ud over et særligt fokus på områdernes naturværdier, søger planen ligeledes at understøtte oplevelsen og forståelsen af det kulturhistoriske forsvarsanlæg, som udgør en

vigtig del af områdernes identitet. Særligt bør en understregning af Fæstningsværkets oprindelige udtryk indtænkes, hvor det er muligt.

Konkret arbejder udviklingsplanen med flere forskellige indsatser. Udviklingsmulighederne beskrives nærmere for Østre Anlæg på s. 46 og for Kastellet's udenværker på s. 68.

Fred og ro zoner

Befolkningstallet i Københavns Kommune er støt stigende. Vi bliver flere mennesker, interessen for forskellige rekreative aktiviteter bliver større, og det stiller skarpere krav til planlægningen og i særdeleshed brugen af de fredede grønne områder.

Igennem længere tid har der været fokus på at skabe diverse muligheder for aktiviteter, som bl.a. har det til fælles, at der er mere aktivitet og støj i parkerne. Derfor fik Københavns Kommune i 2014 udarbejdet en rapport om fred og ro zoner i parker og på kirkegårde.

Fred og ro har ligeledes været efterspurgt i forbindelse med udarbejdelsen af udviklingsplanen for Østre Anlæg og Kastellet's udenværker.

Konceptet har været diskuteret med parkbrugerrådet, og konklusionen er, at parkerne skal kunne rumme begge sider af spektret.

Områderne skal være parker, hvor besøgende har mulighed for at udfolde sig fysisk aktivt – også i større grupper. Men Østre Anlæg og Kastellets udenværker skal også være grønne oaser, hvor besøgende kan søge helle fra det pulserende storbyliv.

Fred og ro konceptet er derfor indarbejdet i selve udarbejdelsen af planen ved nøje at tage stilling til, hvilke udviklingsmuligheder der kan realiseres, herunder hvilke begrænsninger og vilkår de eventuelt har.

Deciderede fred og ro zoner er dermed fravalgt, da det er vanskeligt at håndhæve et differentieret ordensreglement, og udpegningen af mindre zoner potentielt kan resultere i øgede konflikter mellem de forskellige brugere.

I stedet gælder ordensreglementet for begge parker, og de udvalgte udviklingsmuligheder danner dermed grundlaget for, hvad der kan lade sig gøre i området.

Denne tilgang styrer hvilke aktiviteter og understøttende elementer, som kan lade sig gøre i hele planperioden.

Mange udviklingsmuligheder har været diskuteret med parkbrugerrådet og Slots- og Kulturstyrelsen i forbindelse med revideringen af udviklingsplanen. Parkerne er ikke fundet egnede til fiskeri, sejlads, fugletårne eller en permanent café. Disse forslag, eller lignende, vil derfor ikke være mulige at gennemføre i perioden for denne udviklingsplan.

Kulturhistorien i parkerne

Grundlaget for parkerne, Østre Anlæg og Kastellets udenværker, er fæstningsanlægget, opbygningen af voldene og de tilknyttede voldgrave. Området er således karakteriseret af militæranlæggets stramme, geometriske former, der giver parkerne dets særlige præg.

Oprindeligt har forsvarsvoldene stået uden bevoksning, og det er vigtigt for forståelsen af anlæggene, at nogle strækninger friholdes for bevoksning og giver mulighed for at opleve det unikke historiske anlæg. Særligt på Kastellet opleves fæstningsværket som et karakteristisk element i parken, og en stor del af oplevelsen her er landskabets opbygning, hvorimod voldene i Østre Anlæg er mere beplantet, og terrænet dermed mindre synligt, så det kun er enkelte steder, som f.eks. på Pücklers Bastion, at anlæggets historie som fæstningsværk bliver tydelig.

Men til trods for forskellen så har begge anlæg en kulturhistorisk herlighedsværdi, hvor fortidens spor skaber grundlag for nutidens brug. På Kastellet fremstår de lange, rette stier på voldkronen og voldfoden langs voldgravene som væsentlige bevarede elementer fra militærtiden, da voldene tjente til forsvar for byen, og muligheden for hurtige troppeforflytninger og udkig var en del af voldanlæggets funktion.

I dag giver stierne på Smedelinien nogle gode udsigter gennem parken og skaber adgang til vand og det dyreliv, der er knyttet til vandet. I Østre Anlæg er særligt skråningerne attraktive elementer i børn og unges leg i et ellers fladt bylandskab.

Samlet set skaber voldanlægget grundlag for spændende oplevelser, der både indeholder de historiske fortællinger i kombination med de fysiske forhold som niveauforskelle (skråninger), vand og udsigter til både byen og igennem parken.

Også dyre- og plantelivet nyder godt af det menneskeskabte terræn. Her fungerer de stejle skråninger som økologiske nicher, og da nogle af skråningerne desuden er for stejle for menneskelig færdsel, bliver her skabt en naturlig fred på arealerne, som dyre- og plantelivet kan trives i.

Sidst, men ikke mindst, skaber hele fæstningsanlægget en fantastisk og nærværende mulighed for at få et indtryk af datidens måde at føre krig på. Her kan drenge og piger leve sig ind i, hvordan soldaterne har ligget i skjul bag voldene og kæmpet for at forsvare byen mod fjendens indtrængning.

Udviklingsmuligheder

I det efterfølgende oplistes de udviklingsmuligheder der gælder for Østre Anlæg og Kastellets udenværker. Formålet er at give læseren en mulighed for at danne sig et overblik over området udviklingsmuligheder.

For en mere detaljeret gennemgang af de enkelte udviklingsmuligheder henvises til kapitlet 'Østre Anlæg - udviklingsmuligheder' på s. 46 og 'Kastellets udenværker - udviklingsmuligheder' på s. 68. Her vil muligheder og eventuelle begrænsninger for hver udviklingsmulighed blive præsenteret i detaljen. Desuden er de forskellige udviklingsmuligheder samlet på *bilag 2 og 3 (Østre Anlæg)* og *bilag 5 og 6 (Kastellets udenværker)*.

Udviklingsmuligheder, der muligvis kræver en fredningsdispensation efter naturbeskyttelsesloven, skal vurderes konkret af fredningstilsynet i Københavns Kommune, når detaljer foreligger. Disse udviklingsmuligheder er markeret med en stjerne (*).

Generelt vil alle ændringer på beskyttede fortidsminners arealer i udgangspunkt kræve dispensation fra Slots- og Kulturstyrelsen i forhold til museumslovens bestemmelser. Forholdet gælder dog ikke ændringer, der udføres som en del af løbende og almindeligt vedligehold og pleje, hvilket eksemplificeres på *bilag 7*. Udviklingsmuligheder, der muligvis kræver en dispensation fra Museumsloven, skal vurderes af Slots- og Kulturstyrelsen, når detaljer foreligger. Disse udviklingsmuligheder er markeret med et en trekant (▽).

Det er vigtigt at bemærke, at det, at der skal søges om en given dispensation, ikke nødvendigvis betyder, at det ikke kan lade sig gøre at få dispensation. På den anden side er det heller ikke en garanti for, at en udviklingsmulighed kan realiseres blot ved at ansøge. Afgørelsen beror på en konkret vurdering fra gang til gang.

Rekreative udviklingsmuligheder

Tiltag der muligvis kræver fredningsdispensation efter museumsloven er markeret med en ▽

Tiltag der muligvis kræver fredningsdispensation efter naturbeskyttelsesloven er markeret med en *

Adgangsforhold og tilgængelighed

- Parkens **indgangspartier** kan renoveres*[▽]
- **Stier** kan renoveres for at øge tilgængeligheden[▽]
- **Trapperne** bør have god tilgængelighed*[▽]

Parkinventar

- Af **Fæstningsringens parkstandere** (skilte) bør det fremgå, hvor man befinder sig, parkens stisystem, toiletforhold og ordensreglement. Her kan ske en udskiftning af eksisterende parkstandere, ligesom der kan suppleres med nye[▽]
- **Informationsskilte** om parkens historie, fritløbsområdet samt dyre- og planteliv kan opsættes[▽]
- **Kampagner** om adfærdændring kan iværksættes i kortere perioder[▽]
- Overflødige **hegn** kan fjernes og eksisterende kan renoveres[▽]
- Eksisterende **belysning** kan renoveres med fokus på funktionel belysning[▽]
- Mængden, udseendet og placeringen af **affaldsstativer** kan ændres[▽]
- **Borde, bænke og grillmuligheder** kan renoveres. Defekt materiel repareres, udskiftes eller fjernes[▽]
- **Redningsposter**nes udformning og placering kan ændres i takt med skiftende brugsvaner[▽]
- Der kan etableres nye **vandposter**, og eksisterende kan renoveres*[▽]

Leg og bevægelse

- **Den store legeplads** kan renoveres*[▽]
- **Den lille legeplads** 'Sofarækken' kan renoveres*[▽]
- **Aktivitetssområde** med redskaber til bevægelse og motion kan etableres ved siden af boldbanen ved Stockholmsgade. Her kan asfaltbelægningen omlægges*[▽]
- Der kan etableres et **fritløbsområde for hunde** på Pücklers Bastion
- Der kan opsættes et midlertidigt hegn af halmballer for foden af **kælkebakken** i vinterhalvåret
- **Skråning ved den store legeplads** kan reetableres og evt. indhegnes for at hindre erosion*[▽]

Ophold og mødesteder

- En mindre **bro** kan anlægges på vandet*[▽]

Bygninger og tekniske installationer

- Der kan etableres et **støjtæppe** mod jernbanen*[▽]
- **Toiletforholdene** kan forbedres*[▽]
- **Dækningsgravens** anvendelse kan ændres, og eksisterende kan forskønnes eller nedlægges*[▽]

Kunst

- **Kunst** kan integreres i parken[▽]

ØSTRE ANLÆG

Udviklingsmuligheder for natur og landskab

Generelt

- **Fuglekasser og insekthoteller** kan opsættes. **Kvasbunker, dødt ved** og **torsoer** op til 3 meters højde kan efterlades til at styrke biodiversiteten[∇]
- **Invasive arter** bekæmpes
- **Aggressive arter** begrænses
- **Rhododendronhaven og rosen-og staudehaven** opretholdes som prydhaver
- **Museumshavens** formelle præg og indgangsparti til museet opretholdes

Voldgravene

- Etablering af **nye anlæg** i voldgravene er kun muligt i begrænset omfang*[∇]
- **Vandudskiftning** sker når det er muligt
- **Kantsikring** bør løbende renoveres[∇]
- **Beplantning** langs voldgravenes bred plejes forskelligt. Nogle steder skal kanten stå skarpt, så der er tilgængelighed til vandkanten. Andre steder sikres bløde overgange vha. rørskov
- Der kan etableres **flåder til fugle**[∇]

Græs

- Græsarealer plejes generelt som **slået græs**
- Arealer med stor rekreativ aktivitet plejes som **brugsplæne**
- Udbredelsen af **brugsplæne med løg** opretholdes og forynges og fornyes løbende. Nye mindre områder kan omlægges til brugsplæne med løg[∇]
- Græsarealerne på toppen af Pücklers Bastion og Quitzows Ravelin plejes som **fælledgræs**
- Fælledgræs **under træer med højtliggende rødder**
- **Borten**, langs arealer med fælledgræs, plejes som brugsplæne eller slået græs

Beplantning

- **Beplantningsudviklingens** mål er at skabe en fuglevenlig park gennem en stor mangfoldighed herunder arts- og aldersvariation i beplantningen. Desuden skal plejen sikre den historiske og kulturelle værdi af fæstningsanlægget
- **Bevoksningernes** store andel af hjemmehørende træer og buske opretholdes. De tyndes og beskæres omkring hvert fjerde år i et rotationsprincip
- På udvalgte skråninger kan bevoksningen ryddes hvert år for at sikre de kulturhistoriske værdier *jf. bilag 3*. Større træer og buske bliver stående
- **Monokulturelle flader** i landskabs- og parkbevoksninger ryddes for at skabe et mere varieret udtryk
- Tynding af **naturlig opvækst** af træer prioriteres for at sikre lys til den lavere beplantning
- **Bevoksningen rundt om bænke** kan ryddes/nedskæres/opstammes
- **Ved Statens Museum for Kunst** ryddes jævnligt mellem grupper af egetræer, så der er udsigt
- **Udsigtskiler** sikres. Derfor ryddes bevoksningen på udvalgte arealer, når den skærmer for ud-/indsigten
- **Nye bevoksninger** kan plantes ved den store legeplads[∇]
- **Bevoksningerne mod Sølvgade** kan fortættes og udvides for at skærme af mod trafikken
- På **Pücklers Bastion** kan brombærkrat ryddes med slåning og efterfølgende kan her genplantes[∇]
- Græsområdet på Pücklers Bastion kan omdannes til et krat, der skærmer mod banen[∇]
- **Hækken rundt om boldbanen** kan nedlægges og erstattes med fritvoksende buske og træer[∇]
- **Birkelunden** opretholdes som lysåben lund

KASTELLETS UDENVÆRKER

Rekreative udviklingsmuligheder

Tiltag der muligvis kræver fredningsdispensation efter museumsloven er markeret med en ∇

*Tiltag der muligvis kræver fredningsdispensation efter naturbeskyttelsesloven er markeret med en **

Adgangsforhold og tilgængelighed

- Parkens **indgangspartier** kan renoveres[∇]
- **Stierne** kan renoveres for at øge tilgængeligheden[∇]
- Der kan etableres en **ny skolesti** mellem Langelinie og Gittervej^{*∇}
- **Trapper og ramper** bør have god tilgængelighed[∇]
- **Asfaltbelægning ved Langeliniebroen** kan reduceres og omlægges til grønt /grus[∇]
- **Fortovskanten på Langelinie** kan reduceres, og omlægges til grønt, så der skabes bedre forhold for træerne[∇]

Parkinventar

- Af **Fæstningsringens parkstandere (skilte)** bør det fremgå hvor man befinder sig, parkens stisystem, toiletforhold og ordensreglement. Her kan ske en udskiftning af eksisterende parkstandere ligesom der kan suppleres med nye[∇]
- **Informationskilte** om parkens historie samt dyre- og planteliv kan opsættes[∇]
- **Kampagner** om adfærdændring kan iværksættes i kortere perioder[∇]
- **Overflødige hegn** kan fjernes, og eksisterende kan renoveres[∇]
- **Eksisterende belysning** kan renoveres med fokus på funktionel belysning[∇]
- **Masten med parkarmatur** ved materielgården bør fjernes, da den ikke længere er i funktion[∇]
- I forbindelse med en evt. etablering af en ny skolesti kan der opsættes funktionel belysning[∇]
- Mængden, udseendet og placeringen af **affaldsstativer** kan ændres[∇]
- **Borde, bænke og grillmuligheder** kan renoveres. Defekt materiel repareres, udskiftes eller fjernes[∇]
- **Redningsposter**nes udformning og placering kan ændres i takt med skiftende brugsvaner[∇]
- Der kan etableres nye **vandposter**, og eksisterende kan renoveres[∇]

Leg og bevægelse

- **Den ubemandede legeplads** på Bornholms Ravelin kan renoveres[∇]
- **Legepladsen i Langelinieanlægget** kan renoveres^{*∇}

Ophold og mødesteder

- **Det vestlige hjørne i Churchillparken** kan udvikles som picnicområde

Bygninger og tekniske installationer

- **Dækningsgravens** anvendelse kan ændres, og eksisterende kan forskønnes eller nedlægges^{*∇}
- **Toiletforholdene** kan forbedres^{*∇}

Kunst

Kunst kan integreres i parken[∇]

KASTELLETS UDENVÆRKER

Udviklingsmuligheder for natur og landskab

Generelt

- **Fuglekasser, insekthoteller. Kvasbunker, dødt ved og torsoer** op til 3 meters højde kan efterlades til at styrke biodiversiteten[∇]
- **Invasive arter** bekæmpes
- **Aggressive arter** begrænses

Kastelsgraven

- Etablering af **nye anlæg** er kun muligt i begrænset omfang[∇]
- **Vandudskiftning** sker når det er muligt
- **Kantsikring** bør løbende renoveres[∇]
- **Beplantning** langs Kastelsgravens bred plejes forskelligt. Nogle steder skal kanten stå skarpt, så der er tilgængelighed til vandkanten. Andre steder sikres bløde overgange vha. rørskov
- Der kan etableres **flåder til fugle**[∇]

Græs

- Græsarealer med høj rekreativ aktivitet plejes som **brugsplæne**
- Græsarealerne langs **hovedstien på Smedelinien** plejes som henholdsvis slået græs eller fælledgræs
- Størstedelen af Churchillparken og dele af Grønningen der vender mod Kastellet plejes som fælledgræs
- Græsarealerne ved **Langeliniebroen** kan med fordel omlægges til fælledgræs
- Fælledgræs **under træer med højtliggende rødder**
- **Borten**, langs arealer med fælledgræs, plejes som brugsplæne eller slået græs

Beplantning

- **Beplantningsudviklingens** mål er at fremhæve den historiske og kulturelle værdi samt tage hensyn til områdets naturværdier
- De kulturhistoriske værdier understøttes især i **delområde A, B, C og D**, hvor bevoksningen kan tyndes eller ryddes én gang årligt for at synliggøre forsvarsværket
- Naturværdierne understøttes især på **Smedelinien**s ydre, bevoksede voldskråninger. Hvor der ikke er indkig på fæstningsværket, skal skråningerne fremstå frodige, tætte og grønne
- **Indersiden af voldskråningerne** holdes åbne med græs og enkelte buske og træer
- **Bevoksningerne** plejes ved selektiv tynding og tilbageskæring hvert fjerde år. Især opvækst af elm og ahorn skæres tilbage og roser og andre buske beskæres for at sikre en lysåben bevoksning
- **Udsigtskiler** i bevoksningerne ryddes eller gøres synlige
- **Hække** kan fjernes og genplantes f.eks. kan hækken på Falsters Contregarde nedlægges, hvor volden skærmer mod parken, så der er udsigt til Kastelsgraven[∇]
- Trådhegnet ved **legepladsen på Bornholms Ravelin** kan fjernes, og den store bevoksning kan udtyndes, så enkelte roser og tjørn står tilbage. I den lille bevoksning bevares slåen, men alt andet kan fjernes
- Prydbusketter ved **Huitfeldt plæne** forynges i etaper. Solitære buske kan opstammes og evt. kombineres med forårsblomstrende løg[∇]
- På **Grønningen** kan der indplantes flere lindetræer i allé rækken mod parken. Der kan også indplantes et busket[∇]
- I **Churchillparken** fastholdes udtrykket med de store gamle træer, der glimtvis giver mulighed for at se over på Kastellets kerne. Nye indplantes løbende, når der er lys og plads[∇]
- I bevoksninger, der står langs Norgesportens p-pladser ved **Langeliniebroen**, kan selvgroet opvækst fjernes, så der skabes plads til udvalgte træer[∇]
- Buskopvæksten foran **Langelinie Pavillonen** skæres ned én gang årligt. Under de store træer, bevares enkelte roser og tjørn, så den består af træer og enkelte buske som på resten af Smedelinien's indre vold. Bukketorn omkring udløbet kan fjernes
- Yderst på havneløbet i **Langelinie Lystbådehavn** kan bevoksningerne beskæres og buske kan plantes[∇]
- Fremover indplantes der kun træer i træerækken mellem Kastelsgraven og hovedstien[∇]

ADMINISTRATIVE FORHOLD

Beliggenhed og afgrænsning

Østre Anlæg og Kastellet's udenværker indgår i ringen af parker - Fæstningsringen - som indrammer det indre København. Begge parker ligger i bydelen 'indre by'.

Østre Anlæg

Østre Anlæg udgør i dag et areal på knapt 13 hektar, heraf udgør søerne 2,1 hektar.

Parken har 10 indgange og afgrænses mod nordvest af Stockholmsgade, mod sydvest af Sølvgade, mod sydøst af jernbaneterrænet og Øster Voldgade og mod nordøst af Oslo Plads. Parken ligger ca. 650 m. fra Nørreport Station og 50 m fra Østerbro Station.

Bygningen 'Statens Museum for Kunst' indgår ikke i udviklingsplanen, da den ikke er omfattet af fredningen. Omgivelserne, herunder museumshaven, indgår derimod i udviklingsplanen *jf. bilag 1*.

Østerport
Station

Kastellets udenværker

Kastellets udenværker har et areal på knapt 25 hektar.

Parken afgrænses nordvest af Folke Bernadottes Alle, mod Sydvest af Grønningen og mod syd af Esplanaden og Nordre Toldbod. Inderhavnen afgrænser området mod øst og mod nord afgrænses Kastellets udenværker af Indiakaj og Langelinie. Østerbro Station ligger ca. 150 m. fra parken.

Kastellets udenværker består af Smedelinien, Grønningen, Churchillparken, området ved Langeliniebroen og Langelinieanlægget

Området består af to vandgrave, Indre og Ydre Kastelgrav, der begge ejes af Forsvarsministeriet, men forvaltes af henholdsvis ejer (Indre) og Københavns Kommune (Ydre). Den inderste del af Kastellet (selve stjernen) ejes og administreres af Forsvarsministeriet og indgår derfor ikke i udviklingsplanen. Vandløbsvedligeholdelsen omfatter begge Kastelgrave, se nærmere s.31 og 32, hvorimod den daglige drift, og dermed afgrænsningen af udviklingsplanen, udelukkende omfatter de områder, som Københavns Kommune har brugsretten til *jf. bilag 4*.

Ejerforhold

Østre Anlæg ejes af Københavns Kommune. Kastellets indre femtakkede anlæg ejes af Staten og administreres af Forsvarsministeriet, der også har ejendomsretten til voldgravene og udenværkerne. Københavns Kommune har brugsretten til udenværkerne og Ydre voldgrav.

Ingen foranstaltninger kan udføres i områderne uden kommunens godkendelse.

Kommuneplan

Parkerne er omfattet af *Københavns Kommuneplan 2019*. Her er områderne bl.a. udpeget som grønne bykiler.

Lokalplan

Østre Anlæg er omfattet af *lokalplan nr. 235 Statens Museum for Kunst*.

Bygningsfredning

Kastellet med omgivelser er underlagt en bygningsfredning. Fredede bygninger reguleres af *lov om bygningsfredninger (BEK 219/2018)*, og Slots- og Kulturstyrelsen er myndighed. Alle bygningsarbejder, som går ud over almindeligt vedligehold, kræver tilladelse fra styrelsen.

Østre Anlæg er ikke underlagt bygningsfredningen.

Naturfredning

Østre Anlæg er fredet ved 'Deklaration vedrørende Østre Anlæg' af 1969.

Fredningen indebærer, at arealet skal bevares som rekreativt grønt område og drives som park. Den indeholder flere konkrete bestemmelser, bl.a. forbud mod reklameskilte samt forbud mod byggeri og andre varige indretninger som ikke tjener parkens formål. Her står desuden, at offentlighedens adgang ikke må begrænses.

Fredningen giver kommunen lov til at pleje og udvikle parken som rekreativt område herunder til at opstille parkinventar. Fredningsnævnet kan i særlige tilfælde dispensere fra forbuddet, hvis det ansøgte ikke strider mod fredningens formål *jf. naturbeskyttelseslovens § 50*.

Kastellet er fredet ved 'Deklaration vedrørende Langelinieparken og Churchillparken' af 1966.

Fredningen finder imidlertid kun anvendelse i det omfang, hvori de nævnte områder ikke er undergivet en bygningsfredning. Slots- og Kulturstyrelsen har oplyst, at den del af Kastellet, der er beskyttet af fortidsmindefredningen, også er undergivet bygningsfredning. Fordi størstedelen af Kastellets udenværker er fortidsmindefredet, har fredningsdeklarationen i praksis næsten ingen betydning. Fredningen finder derfor kun anvendelse i en mindre del af Churchillparken og Langelinieanlægget, hvilket fremgår af *bilag 4*.

Fortidsmindefredning

Østre Anlæg og Kastellets udenværker har været beskyttet som fortidsminder siden 1937 (naturbeskyttelsesloven). I dag varetages beskyttelsen af *Museumslovens § 29e*.

Udbredelsen af fortidsmindefredningen udgør næsten samme område som naturfredningen *jf. bilag 1 (Østre Anlæg) og bilag 4 (Kastellets udenværker)*.

På fortidsminder gælder et forbud mod at foretage 'ændringer i tilstanden'.

Museumslovens § 29e skal varetage sikring af både fortidsmindets fysiske og visuelle udtryk og administreres af Slots- og Kulturstyrelsen, som administrerer forbuddet mod tilstandsændringer restriktivt.

Forbuddet inkluderer de fleste former for nyudvikling af områderne, især alt hvad der indebærer gravning i jorden og opstilling af nye bygninger og indretninger. Slots- og Kulturstyrelsen kan dispensere fra forbuddet i særlige tilfælde, *jf. museumslovens § 29j*.

Alle indgreb i fortidsmindet og ændringer i dets fremtræden, der er udført før 1988, anses i udgangspunktet for lovlige i forhold til fortidsmindebeskyttelsen.

Kystnærhedszonen

Østre Anlæg og Kastellets udenværker ligger inden for kystnærhedszonen.

Beskyttelseslinjer

Søbeskyttelseslinjen (*naturbeskyttelseslovens § 16*) har til formål at sikre søer som værdifulde landskabselementer og som levesteder og spredningskorridorer for plante- og dyreliv. Inden for beskyttelseslinjen er der generelt forbud mod ændringer, dvs. der må ikke placeres bebyggelse, foretages ændringer i terrænet, beplantningen o. lign. Hele det landfaste areal på Kastellets udenværker er omfattet af søbeskyttelseslinjen.

Formålet med fortidsmindebeskyttelseslinjen (*naturbeskyttelseslovens § 18*) er at sikre fortidsmindernes værdi som landskabselementer, herunder at sikre indsyn til og udsyn fra fortidsminderne. Beskyttelseszonen dækker et bælte på 100 meter fra fortidsmindets ydergrænse. Begge parker er omfattet af beskyttelseslinjen.

Naturbeskyttelsesloven

Naturbeskyttelseslovens § 3 indeholder et generelt forbud mod at foretage tilstandsændringer i søer over 100 m² med et naturligt dyre- og planteliv, samt flere andre naturtyper.

Voldgravssøerne i Østre Anlæg og på Kastellet er omfattet af denne beskyttelse, som indebærer et forbud mod at foretage tilstandsændringer. Kommunen kan i særlige tilfælde dispensere fra forbuddet, men klagenævnets praksis er restriktiv.

Vandløbsloven

Ved udarbejdelse af nye regulativer efter vandløbsloven for Østre Anlægs søer samt Indre og Ydre Kastelgrav vil Københavns Kommune inddrage krav til vedligeholdelse af disse vandområder. Vedligeholdelsen efter vandløbsloven omfatter alene forhold, der kan påvirke søernes skikkelse eller vandføringsevne. Vedligeholdelsen foretages derfor kun op til den såkaldte kronekant. I Kastellet svarer det til overkanten af anlæggets bærm.

Vedligeholdelsen efter vandløbsloven omfatter ikke fjernelse af vandplanter eller andet af æstetiske hensyn.

Vedligeholdelsen efter vandløbsloven retter sig primært mod forhold, der kan påvirke vandføringsevnen. Det kan efter konkret vurdering være fjernelse af større objekter som større grene, sediment eller fjernelse af vandplanter (grøde).

Fysiske ændringer i søernes udformning, samt i anlæg der står i forbindelse med søerne, må kun foretages efter godkendelse efter vandløbsloven hos Københavns Kommune. I forbindelse med behandling af en ansøgning skal vandløbsmyndigheden i Københavns Kommune foretage en offentlig høring af projektet. Tilsvarende må der kun etableres nye udledninger eller ændringer i eksisterende udledninger,

når det er godkendt efter 'Miljøbeskyttelsesloven' hos Københavns Kommune.

Bynatur i København – strategi 2015-2025

Strategien blev implementeret i maj 2015. Indarbejdelse af strategien i udviklingsplanen er et led i kommunens arbejde for et grønnere København. Planens visioner er:

Vision 1: At skabe mere bynatur i København

Vision 2: At øge kvaliteten af bynaturen i København

Begrebet 'bynatur' er en fælles betegnelse for alle levende væsner og vækster som lever og findes i byen.

Strategien opererer med de tre overordnede typer af grønne rum i byen, hvori bynaturen findes. De tre typer er

'By- og gaderum', 'Parker og kirkegårde' samt 'Naturområder'.

Østre Anlæg og Kastellets udenværker ligger i kategorien Parker og kirkegårde. Strategiens målsætning er, at

byens parker udvikles og plejes med hensyntagen til både kulturhistoriske, rekreative og biologiske hensyn.

Ud fra fem kvalitetsparametre: **Biodiversitet, klimatilpasning, funktionalitet, rumlighed og plejeindsats** ønsker kommunen at øge bynaturen, som er bestemt af konteksten og varierer alt efter, hvor i byen de grønne områder befinder sig.

Københavns Kommunes Træpolitik 2016-2025

Københavns Kommune vedtog i 2016 en træpolitik med det formål at sikre en prioritering af både nye og eksisterende træer i København - dog uden, at det hindrer en udvikling af byen. Principperne i træpolitikken medtænkes i planerne for beplantningsudvikling i Østre Anlæg og Kastellets udenværker.

Træpolitikens fem principper:

- Eksisterende træer skal som hovedregel bevares
- Særligt værdifulde træer i København skal udpeges og bevares
- Der skal plantes flere træer i København
- Der skal sikres gode vækstvilkår for både nye og eksisterende træer i København
- Der skal sikres et varieret træartsvalg i København

Generelle retningslinjer

Retningslinjer for arrangementer

Afholdelse af større arrangementer, offentlige arrangementer, filmoptagelser o. lign. kræver tilladelse fra Københavns Kommune.

Det er enheden Events og Arrangementer i Teknik- og Miljøforvaltningen, som udsteder arrangements-tilladelser.

Arrangementerne vurderes i forhold til fredningen, og om det har relevans for områdets funktion og interesse for områdets gæster.

Desuden vurderes arrangementerne bl.a. i forhold til områdets bæreevne, antal deltagere samt mulighed for transport til og fra arrangementet. Hvis arrangementet kan tillades, udarbejdes der en arrangementstilladelse som bl.a. indeholder betingelser vedr. lokalitet, tidsrum, renhold, evt. salgstilladelser, brug af musik, lydniveau mv.

Ved alle arrangementer udpeges der altid et afgrænset arrangementsområde, og der fastlægges en såkaldt '*arrangementsperiode*' som indeholder; opstillingsperioden, selve arrangementet og nedtagningsperioden.

Ud over de generelle retningslinjer for arrangementer, der også kan findes på kommunens hjemmeside, gælder følgende specifikke retningslinjer for arrangementer i Østre Anlæg og på Kastellet's Udenværker:

1. Der kan kun tillades arrangementer med gratis adgang for alle, idet offentlighedens adgang til rekreativ benyttelse af parken ikke må begrænses.

2. Arrangementer, hvor der er kontinuerlig afspilning af højtalermusik samt koncerter og elektroniske musikarrangementer, kaldes tilsammen 'højtalerarrangementer'. I Østre Anlæg er det kun græsplænen, mellem Statens Museum for Kunst og Stockholmsgade, som er fundet egnet til højtalerarrangementer. På Kastelets udenværker er det kun Churchillparken (foran kirken), der er fundet egnet.
3. Kommunen kan give afslag på arrangementsansøgninger, hvis omfanget ikke efterlever konceptet om fredelige og rolige parker
4. Fred og ro-konceptet betyder, at små rolige arrangementer prioriteres højere end f.eks. større musikarrangementer

De fleste arrangementer, herunder opstilling af borde, stader, små vogne o.lign.(også midlertidige) betragtes som ændringer i henhold til museumsloven og vil derfor betragtes som midlertidige ændringer i henhold til museumsloven. De vil derfor også kræve dispensation fra Slots- og Kulturstyrelsen.

Retningslinjer for gadesalg

Gadesalg fra Christianicykler, kaffe-kallerter, foodtrucks og stader er blevet populært i København og er et tilbud som er med til at servicere de parkbesøgende. Udviklingsplanen muliggør gadesalg fra både en lille vogn (under 2,5 m²) f.eks. kaffe-kallerter og en stor vogn (over 2,5 m²) f.eks. foodtruck eller varevogn.

Forvaltningen opdeler gadesalg i mobilt gadesalg og stadepladser, og salget kræver tilladelse fra kommunen. Gadesalg er desuden at betragte som (midlertidige) ændringer og vil derfor kræve dispensation i forhold til museumsloven.

For gadesalg gælder, at forvaltningen indfører antalsrestriktioner for at opretholde fremkommeligheden i et område eller områdets primære funktion som f.eks. rekreativt område. Derudover kan der indføres antalsrestriktioner, hvis det vurderes nødvendigt i forhold til at opretholde parkens fred og ro konceptet.

Mobilt gadesalg

Mobilt gadesalg i Østre Anlæg og Kastelets udenværker kræver en særlig tilladelse fra Københavns Kommune, da ordningen er en del af mobilt gadesalg i 'Særlige Områder'. De nærmere retningslinjer fremgår af kommunens hjemmeside. I praksis er det typisk kun små vogne, der vil få tilladelser til 'Særlige Områder'.

Salg fra små vogne skal foregå på parkernes stisystemer og vil i 'Særlige Områder' være henvist til bestemte placeringer. Salgsvognen må kun være på pladsen i åbningstiden og salgsvogn skal være bemandede. Parktilladelsen gælder til årets udgang d. 31/12 det pågældende år.

Stadepladser

Stadepladser omfatter salg fra salgsvogne (stor vogn over 2,5 m²), der har en fast placering. Stedet må ikke blive på pladsen uden for åbningstid og skal pakkes sammen hver dag. Tilladelsesperioden gælder tre til fem år. Østre Anlæg findes ikke egnet til større stadearrangementer, som f.eks. foodtruck-festivaler. Arrangementer af denne størrelse skal i stedet finde sted på Kastelet i Langelinieområdet.

Faste lokationer for salg

I Østre Anlæg er der ingen faste lokationer for salg. På Kastelet er der tre faste lokationer for salg. Det ene er en restaurant, Langeliniepavillonen. Derudover er der to ishuse i området.

Ordensreglement

I Østre Anlæg og Kastellet's udenværker gælder følgende ordensreglement, som kan ændres, hvis forvaltningen finder det nødvendigt.

- Kørsel og parkering med motorkøretøj kræver særlig tilladelse.
- Handicapkørsel er tilladt.

På legepladserne gælder desuden følgende særrgler:

Velkommen – Vis respekt for stedet og andre besøgende

- Hunde må ikke medtages
- Brug af alkohol og euforiserende stoffer er ikke tilladt
- Åben ild er ikke tilladt
- Overnatning på legepladsen er ikke tilladt
- Cykling er kun tilladt for børn under 7 år
- Læg affald i affaldskurven
- Undlad at skade planter, blomster og træer
- Voksne må ikke opholde sig på legepladsen, medmindre de følges med børn.

Overtrædelse kan medføre bortvisning eller bøde efter *Ordensbekendtgørelsen*.

Københavns Kommune er på nuværende tidspunkt (2021) i gang med at revidere ordensreglementet for samtlige parker i kommunen.

ØSTRE ANLÆG

ANALYSE

Østre Anlæg er tematiseret som den fuglevenlige bypark. Den er en af byens grønne åndehuller med stor attraktionsværdi for både lokale brugere og turister.

Parken har generelt et naturligt udtryk med et bredt udvalg af hjemmehørende træer, buske og vilde urter. Men parken rummer også en del indførte træer og buske som hestekastanje, bregnebøg og kirsebærkornel, der alt sammen gavner parkens dyreliv og giver en stor herlighedsværdi.

I Østre Anlæg kan man nyde dyrelivet, landskabet og følge med i de forskellige årstider. Udover at lade sig betage af de lange udsigter gennem parken, kan man gå på opdagelse i parkens mange kroge og finde ro i et af de skønne opholdssteder. Med parkens forskellige udtryk og de mange små rum, er det svært at opnå et overblik. På denne måde opleves parken større, end den i virkeligheden er.

Parken er oprindeligt inspireret af den engelske landskabshave med dens slyngede stier, lange sigtelinjer, uregelmæssigheder og skovlignende udtryk. Dette gælder også for Ørstedsparken, men her adskiller Østre Anlæg sig fra denne med et vildere udtryk og færre eksotiske planter. Det mere naturlige udtryk betyder, at flere bevoksninger klarer sig selv.

Fæstningsanlægget ses stadig tydeligt i Østre Anlæg i dag med to bastioner og to raveliner. Voldens struktur er bevaret, mens dele af voldgraven blev tørlagt. Det ser man f.eks. bag Statens Museum for Kunst, hvor voldgravens struktur fremtræder som en dal.

Ved Stokhusgade ligger resterne af Pücklers Bastion, som er en af de bedst bevarede bastioner i København. Herfra kan man fornemme bredden af voldgravene. Tættest på udgangen ved Oslo Plads ligger resterne af Rosenkrantz Bastion.

I Østre Anlæg har stadsgraven overlevet relativt uændret. Dog er en del af den afgravet jord, fra bastionerne og kurtinen, benyttet til en dæmning (sti) over til ravelinerne.

Tilfredshedsundersøgelse

Teknik- og Miljøforvaltningen foretog i sensommeren 2019 en undersøgelse af, hvordan folk bruger fem af byens grønne områder, herunder Østre Anlæg, samt tilfredsheden med dem. Der blev foretaget interview med tilfældig udvalgte besøgende, hvor 62 respondenter deltog. Spørgerammen er den internationale Yardstick interviewguide, hvor der spørges til tilfredshed og vigtighed af en række forhold og faciliteter samt formål med besøg i det grønne område.

Undersøgelsen viser en generel tilfredshed med Østre Anlæg, hvor 97% har svaret, at de er tilfredse. Over halvdelen af deltagerne (66%) kommer i parken dagligt eller én gang om ugen. Besøget i Østre Anlæg anvendes især til gåture og afslapning.

På en top tre over hvilke forhold der er vigtigst for de adspurgte, er bede og træer på første pladsen (98%), renhold (97%) på andenpladsen og tryghed (94%) på tredjepladsen. Af disse tre forhold er tilfredsheden på hhv. 95%, 89% og 84% (Teknik- og Miljøforvaltningen 2019).

I forbindelse med interviewet har deltagerne haft mulighed for at komme med forbedringstiltag til parken.

Disse forslag er indgået i arbejdet med revideringen af nærværende udviklingsplan.

Bevægelsesmønstre og trafik

Parken er let tilgængelig fra nord, vest og øst med i alt 10 indgange.

Tilbage i 1984 blev Stockhusbroen fjernet over baneter-rænet mod syd. Det betyder, at der ikke længere er adgang til parken fra syd.

Indgangene kan generelt karakteriseret som åbne. De kan dog opfattes som en smule usynlige og understøtter ikke den kontrast, der ønskes skabt mellem park og by.

Det meste af parken er omgivet af et lavt trådhegn. Fra parksiden er dette hegn dog oftest dækket af beplantninger og derfor sjældent synligt indefra.

Cykler og motoriserede køretøjer er ikke tilladt at anvende i parken, som i resten af Fæstningsringen. For særregler angående trafik se *ordensreglementet*.

Tilgængelighed

Østre Anlægs stier er belagt med slotsgrus, men har forskellig karakter. Her er nogle brede og fungerer som hovedstier, mens andre er smallere og snor sig på tværs af hovedstierne til de mere hemmelighedsfyldte dele af parken.

Nogle steder er belægningen på stierne ujævn. Særligt ved stejle hældninger har overfladevandet skabt render, som fører grus væk fra stien. I områder hvor der er en kombination af render og stejlt terræn, bliver fremkommeligheden begrænset for kørestolsbrugere o. lign.

Brugerne

Parken har mange kroge og hjørner, så der kan foregå forskellige aktiviteter samtidigt. Den bruges primært af lokalmiljøet, men i sommerhalvåret er den desuden en stor attraktion for mange udenlandske og danske turister.

Parken bruges primært til de uorganiserede aktiviteter. De uorganiserede aktiviteter tager form af solbadning, picnic, hundeluftning, gå- og løbeture, lektielæsning, leg og kælkning m.v. Derudover benytter de nærliggende skoler til tider også parken til idræts- og biologitimer. SFO'er, og andre institutioner, bruger legepladserne og det store boldbur.

Der foregår desuden organiserede aktiviteter som f.eks. rollespil og aktiviteter for spejdere. Det lader til, at disse grupper har forståelse og respekt for parkens øvrige brugere, og aktiviteterne forløber problemfrit i parken.

Skrænterne er et populært element for mange børn, der bruger parken.

En af hovedstierne i Østre Anlæg

Funktioner og mødesteder

Østre Anlæg har mange forskellige funktioner og mødesteder. En kort gennemgang af de væsentligste fremgår nedenfor.

Den store legeplads

Den store legeplads byder på leg og aktivitet for børn i mange aldre. Rutsjebaner, legeskib, vippedyr o. lign. henvender sig til de mindste, mens det store boldbur og dens asfaltbelægning lægger op til boldspil, rulleskøjtekørsel og skating der henvender sig til de ældre børn og unge. Voldene benyttes til at kravle på i forbindelse med leg. Der er opstillet borde/bænke-sæt, og der forefindes et toilet på legepladsen. Legepladsen er åben året rundt.

Den store legeplads

Den lille legeplads - Sofarækken

I parkens vestlige del ligger der en lille legeplads for småbørn, der er omkranset af en bøggehæk.

Kunstlegepladsen, der går under navnet 'Sofarækken', er formgivet af den dansk-engelske billedkunstner Nina Saunders. Området blev udformet som en atypisk, udendørs dagligstue og indeholder desuden et klatrearrangement i naturtræ. Flere af elementerne er med årene gået til og legepladsen trænger til en renovering. Der er opstillet borde/bænke-sæt.

Sofarækken

Boldbanen ved Stockholmsgade

Boldbanen ligger ved toiletbygningen i parkens nordlige del. Det asfalterede område er skærmet med hegn og hæk.

Pücklers Bastion

På Pücklers Bastion kan man tydeligt se, hvordan det oprindelig voldanlæg var formet. Bastionen har tidligere været ryddet for bevoksning med undtagelse af nogle store, gamle træer, men er i dag groet til i græs og en opvækst af ahorn, elm, snebær og ask.

Boldbanen ved Stockholmsgade

Birkelunden

Birkelunden

Birkelunden består af en lysåben lund med birketræer i forskellige aldre. Området anvendes ofte til ophold for besøgende i parken.

Rosen- og staudehaven

Rosen- og staudehaven blev anlagt som rosenhave i 1944 - 47, hvor den vestlige grav, foran Pücklers Ravelin, blev fyldt op med jord. Haven indeholder stauder, roser og pergolaer med klatreroser. Der er desuden placeret bænke til ophold.

Rosen- og Staudehaven

Rhododendronhaven

Rhododendronhaven blev plantet i 1947 i ravelinens østlige strube. Haven blev givet af det hollandske folk som tak for hjælpen under 2. verdenskrig.

Materialegården

Materialegården ligger øst for Statens Museum for Kunst. Her holder parkens daglige drift til.

Rhododendronhaven

Dækningsgrave

I 1994 overdrog staten dækningsgravene til Københavns Kommune, hvor de i dag stadig indgår i det civilforsvarsmæssige beredskab. I Østre Anlæg findes der fire dækningsgrave som alle anvendes som øvelokaler.

Toiletter

Der er placeret tre toiletfaciliteter i parken. Det første er en toiletbygning som er placeret ved den store legeplads. Det anden er et lille toiletskur, som ligger i forlængelse af boldbanen ved Stockholmsgade. Det sidste er et pissoir, der er placeret i parkens vestlige hjørne mod Sølvtorvet.

Toilettet ved legepladsen har åbent fra kl. 9-21 (19.00 i vinterhalvåret). Toiletskuret ved boldbanen har handicapgang og holder åbent fra 1. april - 30. september fra kl. 9-21. Pissoiret har åbent hele døgnet indtil frosten

kommer. Åbningstiderne kan ændre, hvis forvaltningen ser en anledning til dette.

Skulpturer

Det ældste kunstværk i parken er 'Danmarksmonument', af Louis Hasselriis, der ejes af staten.

Af kommunalt ejede monumenter er der ganske få. Ved indgangen ved Sølvtorvet står Aron Jerndahls 'Det går mod skumring', og ud mod Stockholmsgade står et stort monument over komponisten Niels W. Gade.

Tre buster er helliget forfattere, hhv. danskerne Sophus Bauditz og Sophus Schandorph og den ukrainske nationalpoet Taras Shevchenko.

Udendørs inventar

Udendørsmøbler

Parkens inventar består af Københavnerbænke (nogle med tilknyttede små borde), bord/bænke-sæt og affaldsstativer.

På den store legeplads er nogle af parkens bænke mobile, så man kan tage dem med sig, hvis man ønsker at placere sig i sol, skygge eller med den rette udsigt.

Skiltning

Østre Anlæg er forsynet med skilte og piktogrammer på udvalgte steder. Fæstningsringens parkstander er placeret ved næsten alle 10 indgange.

Parkstanderen indeholder et oversigtskort, et afsnit om parkens historie, information om Fæstningsringen, piktogrammer samt informationer på engelsk. Ordensreglementet fremgår desuden af mindre skilte, som er placeret strategiske steder i parken f.eks. på Pücklers Bastion.

Taras Shevchenko

'Det går mod skumring'

På legepladserne er desuden opsat skilte med særregler. Formidlingsskiltet, der indeholder illustrationer af bl.a. fuglelivet, er placeret ved den store legeplads.

Belysning

Der er ikke tradition for belysning i Fæstningsringen. Derfor forekommer der kun belysning enkelte steder i den sydlige del af Østre Anlæg, i museumshaven foran Statens Museum for Kunst samt 2 lamper på den store legeplads.

Arrangementer

Der afholdes af og til arrangementer i Østre Anlæg. De senere år har arrangementerne haft karakter af løb, byvandring og diverse kunststillinger.

Udlejning og salg

Der tilbydes ikke permanent salg i parken (2020), men der er begrænset mulighed for studepladser og mobilt gadesalg jf. *retningslinjer for salg* s.34.

Beplantning

Beplantningen i Østre Anlæg består af bevoksninger med mange træer. Her er mange af træerne modne eller aldrene.

Bevoksningerne har generelt et naturlignende udtryk og består mest af hjemmehørende træer og buske. Disse har en tendens til at gro til med skyggende arter som ahorn, elm og snebær. De skæres derfor jævnligt tilbage for at sikre lys til flere forskellige arter. Derudover er der en del fritstående træer på plæner og en lund af birketræer.

Randbeplantningen mod banen er tæt og frodig, men mod Stockholmsgade veksler den mellem at være åben og tæt. Randbeplantningen består af en blanding af buske som f.eks. snebær, fjeldribs og tjørn. Flere steder er buskene med snebær løse i væksten og fremstår ikke godt.

Rhododendronhaven, Rosen- og studehaven samt museumshaven, ud for Statens Museum for Kunst, har et større havepræg. Her finder man prydræer, -busketter og -buske som f.eks. kirsebærkornel og syren. I parken findes også enkelte eksotiske træer som f.eks. bregnebøg og sort valnød.

På Pücklers Bastion består bevoksningen af enkelte større træer med en underbevoksning af snebær, ahorn og elm.

Vandkvaliteten i voldgravene

De tre voldgravsafsnit i Østre Anlæg består i dag af tre mindre vandgrave i forlængelse af hinanden, der langs det meste af bredden er omgivet af stejle brinker fra det tidligere voldanlæg.

Ved Statens Museum for Kunst er den sydligste voldgrav, der også er den mindste, på ca. 0,4 hektar. Den midterste er den største på ca. 1,0 hektar, mens den nordligste er på ca. 0,7 hektar.

De tre voldgravsafsnit er alle forholdsvis lavvandede med middel- dybder mellem ca. 1,1-1,2 m og maksimaldybder mellem ca. 1,6-2,2 m. Bunden er de fleste steder blød, men slamlagets tykkelse er forholdsvis moderat. Sedimentets indhold af fosfor ligger noget under medianen for danske søer, men til gengæld er indholdet af miljøfremmede stoffer højt.

Udover dræn fra parken, får vandgravene tilført vand fra den nordlige del af Sortedamssøen og banegraven som ledes til i den vestlige ende af den sydlige sø. Herfra løber vandet igennem voldgravene nordpå med udløb ved stemmeværket ved Dag Hammarskjölds Allé. Her løber det til sidst videre til Kastelsgraven.

Vandet i voldgravene fremstår oftest klart, og i alle tre voldgravsafsnit er det meste af søbunden dækket af vandplanter, der ret ensidigt består af tornfrøet hornblad og trådalger.

Langs bredderne findes her sporadisk tætte bæltter af gul åkande med islæt af nøkkeroser og vandspir. På flere lysåbne områder findes rørskov med bl.a. gul iris, tagrør og bredbladet dunhammer.

Efter vandtilførslen fra de indre søer er blevet renere, er miljøtilstanden i de senere år forbedret med markant lavere næringsstoffkoncentration og mindre algevækst.

Trods det at voldgravene er lavvandede, er der lejlighedsvist lagdeling af vandmasserne over sommeren med ilt-mangel i bundvandet. Dette skyldes bl.a. en høj respiration af det tætte plantedække, hvor iltforbruget er særlig stort, når planterne nedbrydes.

Når iltten i bundvandet er lavt, kan der nogle steder i den sydlige sø, ses et hvidt lag, som er hvide bakterier, der lægger sig som et karakteristisk hvidt tæppe på bunden.

Bunddyrsfaunaen er ikke undersøgt, men bredzone-faunaen er ganske arts- og individrig. Her er en dominans af dyregrupper som døgnfluer, vandbænkebidere, dansemyg, vårflyer og snegler.

Biodiversitet

Østre Anlæg er en af Københavns mest varierende parker i forhold til dens størrelse. Her findes græsplæner, en rosenhave og anden kultiveret vegetation side om side med en mere vild og naturlig vegetation. Der er stor variation i træernes art og alder, og døde træer får flere steder lov til at blive liggende, til glæde for bl.a. insekter og fugle.

Parkens historiske baggrund som fæstningsanlæg betyder, at her er mange skråninger, der bidrager til en variation i terrænet. Desuden har flere områder en tæt og varieret busk- og underbeplantning, som giver gode ynglemuligheder for småfugle. Bredden langs søerne er stejl, men flere steder finder man en bræmme af beplantning, der giver vandfuglene mulighed for at bygge rede.

Fugle

Ved kortlægning af parkens ynglefugle i 2016 blev der registreret 16 arter, som alle er forholdsvis almindelige i bebyggede områder.

Musvit og solsort var de mest talrige arter med fem ynglepar hver. Der blev derudover også registreret et enkelt par halemejser, som generelt er knyttet til mere vildtvoksende krat og skove. Her findes ikke arter som stor flagspætte, rødstjert og broget fluesnapper, og desuden er antallet af mejser lille. Dette skyldes formentlig mangel på gamle, svækkede og døde træer, hvor arterne kan yngle og fouragere.

I vegetationen langs søerne yngler gråand, knopsvane, blichøne og rørhøne. Her blev desuden set et par troidænder.

Af ikke-ynglende arter blev følgende registreret; by-due, fiskehejre, hættemåge og allike. Netop disse arter er de mest talrige ikke-ynglende arter i Københavns byparker. På plænen fouragerer både sjagger og stær.

Der blev kortlagt overvintrende fugle i parken januar til marts 2018. Der blev stort set registreret de samme arter, som forekommer i parken i ynglesæsonen. Dog med enkelte tilføjelser, nemlig træløber, stor flagspætte og sølvmåge. Observationer fra DOF-basen (Dansk Ornitologisk Forening) bekræfter dette billede.

Pattedyr

I sommeren 2019 blev der kortlagt flagermus i parken. Her blev der registreret to arter, nemlig brunflagermus og dværgflagermus. Sidstnævnte var meget talrig, og Østre Anlæg er tydeligvis et vigtigt fourageringsområde for arten. Der blev ikke fundet træer med yngle- eller rastesteder.

I forbindelse med kortlægning af fugle, blev der registreret egern, men det er uvist om de har fast tilhold i parken.

Padder og krybdyr

Der er ulovligt udsat terrapin (en sumpskildpadde) i søerne. Derudover er der, så vidt vides, ikke padder eller krybdyr i parken.

Fisk

Fiskebestanden er kendetegnende for små næringsrige søer med dominans af små og mellemstore skaller og aborrer. Desuden findes her gedder, rudskaller, suder, brasener og ål i små bestande.

Tidligere var bestanden helt domineret af karusser, da denne art er en af Danmarks mest hårdføre fiskearter og kendetegnende for meget næringsrige søer.

Invasive arter

Der er forekomster af plantearterne japansk pileurt og kæmpebjørneklo. Derudover er der ulovligt udsat terrapin (en sumpskildpadde) i søen. Denne nordamerikanske art er på EU's liste over invasive arter. Som i resten af byen er der også rotter i parken.

ØSTRE ANLÆG

UDVIKLINGSMULIGHEDER

I dette kapitel gennemgås de udviklingsmuligheder, der kan gennemføres i planperioden.

Kapitlet er bygget op, så det først gennemgår *rekreative udviklingsmuligheder* og derefter *udviklingsmuligheder for landskab og natur*. Kapitlet beskriver detaljeret de muligheder og begrænsninger som er for hver udviklingstiltag. Der henvises til *bilag 1* for en illustration af eksisterende forhold og *bilag 2 og 3* for kort over fremtidige forhold i Østre Anlæg.

En samlet opsummeret liste over udviklingsmulighederne fremgår af kapitlet *Hovedmål for planperioden s. 20*

Rekreative udviklingsmuligheder

Adgangsforhold og tilgængelighed

Indgangspartier*^V

Parkens afgrænsning og indgangspartier skal signalere og afspejle parkernes kvalitet, stemning og særpræg.

De eksisterende indgange kan renoveres og evt. forsynes med låger, hvis der vurderes at være et behov for dette. Indgangspartier bør tilgodesee handicappede og gangbesværede.

Indgangspartierne fra hhv. Sølvtorvet og Oslo Plads er meget neutrale. En renovering af disse indgange må gerne signalere en tydeligere overgang fra by til park.

Stierne

Belægningen består primært af slotsgrus. Her kan stierne renoveres for at øge tilgængeligheden for gangbesværede, kørestols- og barnevognsbrugere. Af hensyn til helhed og fremkommelighed, kan det enkelte steder, være hensigtsmæssigt at have en anden belægning.

Renovering som omfatter flytning af stier og adgangsveje skal i videst mulige omfang anvende de oprindelige færdselsårer på det historiske anlæg – både for at understøtte forståelsen af anlæggets historiske struktur og for at mindske sliddet på dele, der ikke er beregnet til færdsel (herunder voldsiderne).

Der bør dog hele året være mindst én kontinuerlig og farbar stiforbindelse gennem parken for kørestolsbrugere og gangbesværede *jf. bilag 2*. I vintersæsonen er det, i kortere perioder pga. sne og is, desuden muligt at lukke enkelte trapper samt udvalgte stier.

Trapper

Hvor det er muligt, bør trapperne udformes, så de er tilgængelige for gangbesværede.

Parkinventar

Skilte

Til formidling anvendes København Kommunes skiltedesign 'Fæstningsringens parkstander'. Det er vigtigt med piktogrammer og en tekst på engelsk, da parken har mange forskellige besøgende.

Der opstilles parkstandere ved hovedindgangene. Af disse bør det bl.a. fremgå, hvor man befinder sig, parkens differentierede stisystem samt toiletforhold. Ordensreglementet bør ligeledes fremgå af parkstanderen og kan desuden suppleres af piktogrammer på låger ved legepladserne og ved indgange til parken.

Der kan derudover opsættes informationsskilte om parkens historie samt dyre- og planteliv.

Kampagner om adfærdsændring kan iværksættes i kortere perioder.

Der kan desuden opsættes skilte vedr. ordensreglementet på toppen af Pücklers Bastion, hvis området udlægges som fritløbsområde for hunde.

Skiltningen skal være synlig og såvel udformning som placering skal fortsat fastlægges ud fra landskabelige hensyn.

Hegn

Overflødige hegn fjernes, og eksisterende kan renoveres.

Belysning

Området betegnes som 'den fuglevenlige bypark' og forvaltningen prioriterer derfor biodiversiteten højt. Det er derfor vigtigt at sikre det naturlige mørke for områdets dyreliv og for oplevelsen af fæstningsværket, og der foreslås derfor ikke opsat yderligere belysning end den eksisterende *jf. bilag 2*.

Den eksisterende belysning kan renoveres, men bør ikke blive for markant og skal have fokus på funktionel belysning.

Affaldsstativer

De eksisterende affaldsstativers placering kan justeres efter behov. Antallet af beholdere og deres udformning kan ligeledes ændres i takt med skiftende brugsvaner.

Affaldsstativer kan være alt fra særlige bokse, der kan håndtere brugte engangsgrill, til mobile containere på hjul. Både udseendet og placeringerne skal indtænkes og tage højde for parkens design og generelle udtryk.

Borde, bænke og grillmuligheder

Der er generelt en passende mængde af borde og bænke i Østre Anlæg. På den store legeplads kan man godt placeres et par borde og bænke mere.

Eksisterende inventar bør renoveres løbende, og mængden kan ændres i takt med skiftende brugsvaner. Placeringen af nye bænke skal tage højde for udsigts- og vindforhold. Borde kan med fordel indrettes med en grillrist, og udseendet skal indtænkes i parkens udtryk.

Defekt, hærværksramt eller nedslidt inventar repareres, udskiftes eller fjernes.

Redningsposter

Af sikkerhedsmæssige årsager er der redningsposter i parken. Deres udformning og placering kan ændres i takt med skiftende brugsmønstre og skiftende sæsoner, hvor behovet for posternes placering og antal er forskelligt.

Vandposter

Der kan etableres nye vandposter, og eksisterende kan udskiftes.

En ny vandpost kan placeres ved mandskabsskuret øst for Statens Museum for Kunst.

Leg og bevægelse

Den store legeplads

Legepladsen kan renoveres og bør rumme børn med forskellige behov og styrke, sanser, evner og kropslige/motoriske kompetencer. Inventaret på legepladserne bør være multifunktionelt og renoveres efter behov, hvor fokus på naturindhold gerne må prioriteres.

Legepladsens målgruppe, som er børn i alderen 0-14 år, kan påtænkes udvidet i forbindelse med en eventuel renovering. Legepladsen indrettes med legeelementer, der er tilpasset omgivelserne og kan med fordel formidle historien om Københavns gamle fæstning i børnehøjde.

Andre aktiviteter til uorganiseret leg, som f.eks. petanque, skater-muligheder eller parkour-redskaber, kan etableres i forbindelse med legepladsen.

Den lille legeplads 'Sofarækken'

Den lille legeplads kan renoveres eller nytænkes. Inventaret bør målrettes børn i alderen 0-6 år.

Aktivitetsområde ved boldbanen

Andre aktiviteter kan etableres, ved siden af boldbanen ved Stockholmsgade for at fremme et mere multifunktionelt aktivitetsområde. Det kan f.eks. være redskaber til bevægelse og motion.

Asfaltbelægningen kan renoveres.

Fritløbsområde for hunde

Pücklers Bastion kan fungere som fritløbsområde for hunde. Etableringen kan kun ske uden fysisk indgriben. Det betyder, at opsætning af hegn ikke er en mulighed. Derudover må færdslen på arealet ikke medføre skader og slid.

For ikke at skabe konflikter med legende skolebørn, kan de forskellige funktioner være tidsinddelt i løbet af dagen.

Kælkebakke

I vinterhalvåret kan der, af sikkerhedsmæssige årsager, opsættes et midlertidigt lille hegn af halmballer for foden af kælkebakken. Det drejer sig om græsarealet mod søen ved Sølvtorvet.

Om vinteren omdannes bakken til en kælkebakke

Dækningsgrav ved 'Sofarækken'

Skråning ved legeplads*[∇]

Den slidte skråning ved den store legeplads kan hegnes ind og/eller reetableres for at forhindre yderligere erosion.

Ophold og mødesteder

Bro i voldgraven*[∇]

Man kan anlægge en mindre bro på vandet, hvorfra besøgende f.eks. kan ketsje. Broen skal placeres et sted i voldgraven, hvor udbredelsen af siv er minimal og derved minimerer forstyrrelsen af evt. ynglende fugle.

Bygninger og tekniske installationer

Støjværn mod jernbanen*[∇]

Der kan etableres et støjværn i kanten af parken, der vender ud mod jernbanen.

Toiletter*[∇]

Det bør prioriteres at forbedre de nuværende toiletforhold, og særligt er adgangen for handicappede ikke tilfredsstillende. Der er umiddelbart ikke behov for yderligere toiletter.

Dækningsgrave*[∇]

Dækningsgravens anvendelse kan ændres i takt med skiftende brugsvaner. Det er ligeledes muligt at nedlægge eksisterende dækningsgrave. Dækningsgrave som er istandsat og anvendes bør ikke nedrives.

Kunst

Integration af kunst*[∇]

Der er grundlag for at udbygge parkens permanente monumentbeholdning til en slags 'digternes parnas'. Parken er ligeledes velegnet til midlertidige kunstneriske tiltag som dog bør harmonere med parkens tema.

Toilet og vandpost ved den store legeplads

Torso langs en af stierne

Udviklingsmuligheder for landskab og natur

Generelt

Biodiversitet

Biodiversiteten kan styrkes gennem opsætning af fuglekasser og insekthoteller. Kvasbunker og dødt ved kan ligeledes efterlades i områder, hvor der er en tættere bevoksning, da det vil være til gavn for småfugle, svampe og insekter. Det anbefales, at kvasbunkerne bliver permanente, da man ellers risikere at ødelægge levestedet for de dyr der har etableret sig her.

Når der fældes træer, kan der efterlades torsoer op til 3 meters højde som et egnet levested for svampe, insekter og andre smådyr. Dette kan kun gøres, hvor det sikkerhedsmæssigt er muligt. Tiltagene må ikke hindre blomstrende urter på skråningerne.

Alternativt kan torsoerne udskæres til midlertidige og nedbrydelige kunstværker.

Invasive arter

Invasive arter, som japansk pileurt, *Fallopia japonica*, og kæmpebjørneklo, *Heracleum mantegazzianum*, bekæmpes.

Aggressive arter

Aggressive arter, som brombær og rød hestehov, *Petasites hybridus*, begrænses. Brombær begrænses, når den begynder at danne store, døde kvas der kvæler urter og buske.

Haverne

Rhododendronhaven

Rhododendronhaven opretholdes som prydhave. Under buskene kan der indplantes forskellige stauder. Når indplantning er nødvendig. Udvalges arter der spreder blomstringssæsonen mest muligt. Havens klinkebelægning bevares.

Rosen- og staudehaven

Rosen- og staudehaven opretholdes som prydhave. Havens belægning kan ændres, og havens pergolaer renoveres løbende.

Museumshaven

Museumshaven skal være intensivt plejet og give haven det formelle præg, der passer til bygningen og områdets status som indgangsparti til museet.

Voldgravene

Nye anlæg[▽]

Til forbedring af fysiske forhold i voldgravene er etablering af nye anlæg kun muligt i et begrænset omfang.

Vandudskiftning

Voldgravene begrænsede vandareal, udformning og ringe vindpåvirkning betyder, at der kan være fare for iltsvind.

Voldgravene udvikling følges løbende, og hvis det vurderes nødvendigt, og samtidig er muligt, vil der ske en vandudskiftning. Denne skal sikre en bedre vandkvalitet og levedmuligheder for dyre- og plantelivet.

Kantsikring[▽]

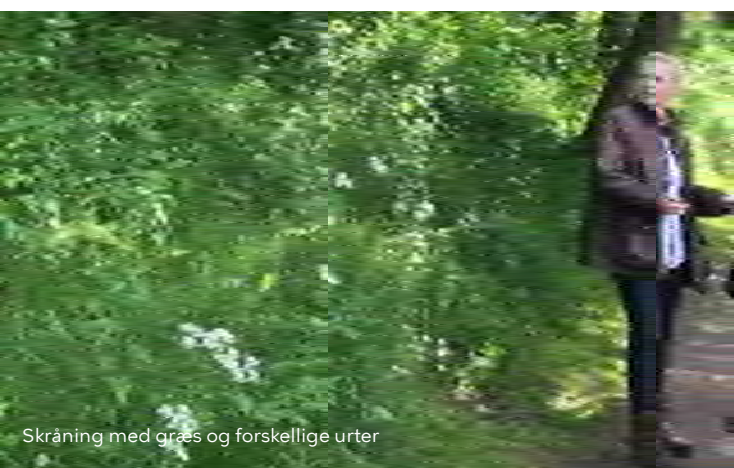
Kantsikring bør renoveres løbende for at sikre og bevare fortidsmindet.

Beplantning langs voldgravene

Langs voldgravene bred, plejes beplantningen enkelte steder intensivt. Det gælder f.eks. ved Pücklers Bastion, så vandkanten fremstår skarpt, og der er tilgængelighed til vandet. Andre steder bør sikres bløde overgange mellem land og vand. Det gøres f.eks. med grene og træer udover brinkerne, som vandfugle kan forankre reder i.

Flåder til fugle[▽]

Der kan etableres flåder, hvor fugle kan yngle og raste. Der kan maksimalt etableres én flåde i hver voldgrav.

Skråning med græs og forskellige urter

Græs

Græsset plejes forskelligt alt efter hvilket udtryk der ønskes, hvilken brug og hvilke ressourcer der er til rådighed.

Herunder ses en tabel over de primære, grønne elementer for græs i Østre Anlæg, og hvor højt græsset er for de forskellige typer.

Græstype	Græsset højde
Brugsplæne	Lavt græs
Slået græs	Middelhøjt græs
Fælled græs	Højt græs

De forskellige græstyper plejes i forhold til de beskrivelser som findes i *Kvalitetshåndbog 2020*. Slåningsfrekvensen er nærmere beskrevet i den lokale driftsmanual for området.

Slået græs

Størstedelen af græsarealerne plejes som slået græs der både tilgodeser de rekreative forhold og skaber et naturligt udtryk i parken.

Brugsplæne

Enkelte steder plejes græsarealerne som brugsplæne. Det gælder særligt, hvor arealerne anvendes til rekreative aktiviteter og derfor kræver en vis robusthed. Arealer kan omlægges til slået græs eller fælledgræs, hvis de rekreative og driftsmæssige forhold tillader det.

Brugsplæne med løg[▽]

Udbredelsen af enkeltstående områder med brugsplæne med løg bevares og fornyes løbende. Her tænkes særligt på de grønne områder foran museumshaven.

Nye potentielle områder kan være mindre arealer ved Dråben, Rosen- og staudehaven, de grønne arealer ud mod Oslo Plads samt skråningerne ud mod Stockholmsgade.

Fælledgræs

På toppen af Pücklers Bastion og Quitzows Ravelin, plejes græsarealerne som fælledgræs med etårigt blomster og vilde urter. Områderne kan omlægges til f.eks. slået græs, hvis der sigtes mod en anden anvendelse, f.eks. et fritløbsareal for hunde.

Øvrige områder, hvor terrænet skrånere og gør almindeligt ophold vanskeligt, kan med fordel udlægges til fælledgræs. Alternativt kan udvalgte arealer på skråningen omlægges til naturgræs.

Fælledgræs under træer med højtliggende rødder

Under træer med højtliggende rødder plejes græsset som fælledgræs. Dette vil være medvirkende til at fremme en urterig vegetation. Desuden mindsker det høje græs maskinel belastning og påkørsler, som kan være indgang for vednedbrydende svampe, der forkorter træernes levetid.

Områdernes areal skal svare til trækronernes drypzone. Afklippet skal opsamles, så der på sigt opnås en mere varieret urtevegetation.

Bort langs stierne

I områder med *fælledgræs* plejes kanten, der støder op til en sti, som *brugsplæne* eller *slået græs* (kaldes en 'bort'). Dette er bl.a. for at sikre, at græsset ikke bliver til gene for de forbipasserende på stien.

Beplantning

Generelle retningslinjer

Beplantningsudviklingens formål i Østre Anlæg er at understøtte udviklingsplanens mål om at være *den fuglevenlige park* samtidig med at anlæggets historie som forsvarsværk understreges på udvalgte steder som f.eks. på Pücklers Bastion og Quitzows Ravelin.

Det fuglevenlige understøttes ved at sikre, at der kontinuerligt er store gamle træer i parken og sørge for en stor mangfoldighed af blomstrende og bærbærende buske.

Det kulturhistoriske understøttes ved at skære i beplantningen, så der er mulighed for lange kig på tværs af anlægget og ved at skære buske og opvækst af træer tilbage på Pücklers Bastion og Quitzows Ravelin.

I Østre Anlæg er der en høj andel af hjemmehørende træer og buske. Ved museerne og mod Sølvgade har beplantningerne et mere plejet udtryk, mens resten af parken har et selvgroet og naturpræget udtryk.

Pleje af bevoksninger

Beplantningerne gennemgås og beskæres hvert fjerde år i et rotationsprincip, der bl.a. skal sikre, at der kommer sollys til busk, mellem- og urtelag. *jf. bilag 3.*

Idealet for indsatsen er, at enkelte træer får lov at vokse sig store og gamle, men at der under kronerne vokser blomstrende buske som f.eks. tjørn, æble, røn, rose, slåen, hyld, kirsebær, kvalkved, hæg og brombær.

Gartnerne tynder derfor i den naturlige opvækst af skyggegivende træer, som f.eks. ahorn og elm, så der kommer mere lys til buske og mindre træer.

På udvalgte skråninger kan bevoksningen ryddes 1 gang årligt for at sikre de kulturhistoriske værdier *jf. bilag 3.* Større træer og buske bliver stående.

På skråningen ved Pücklers Bastion kan lavere buske desuden blive stående.

I de af busketterne hvor der er store monokulturelle flader af snebær, kan de ryddes for at skabe plads til flere forskellige slags buske.

Bevoksninger omkring bænke kan ryddes/nedskaeres/opstammes.

Ved Statens Museum for Kunst ryddes jævnligt mellem grupper af træer, så der er udsigt.

Udsigtskiler

Udsigtskiler i beplantninger ryddes, når beplantningen skærmer for udsigten eller gøres synlige ved f.eks. at hæve kroner og undgå genplantning eller tilgroning *jf. bilag 3.*

Udsigtskilerne skal bl.a. sikre, at besøgende får indtryk af det gamle forsvarsværk og udsyn på tværs af parken. Særligt prioriteres lange kig over voldsgravssøerne samt udsigtskiler til og fra Pücklers Bastion, som udgør et væsentligt historisk element i det tidligere forsvarsværk.

Nye bevoksninger

Der kan plantes nye buske og træer på skråningen bag den store legeplads. Det kan f.eks. være solbær, ribs og både vilde og forædlede æbler.

Ved materialepladsen kan græsarealet omlægges til krat for at skærme mere af mod jernbanen. Her kan f.eks. plantes kvalkved, benved, vilde æbler og mirabeller.

Beplantningerne mod Sølvgade kan fortættes og udvides for at skærme mere af mod trafikken. Beplantningen i denne del af parken har mere havepræg og forslag til buske og træer kan være syren, kirsebærkornel, fjeldribs, snebolle og rynkeblad.

På Pücklers Bastion kan brombærkrat ryddes og efterfølgende genplantes.

Øst herfor kan græsområdet omdannes til et krat, der skærmer mod jernbanen.

Hækken rundt om boldbanen ved Stockholmsgade

Hækken rundt om boldbanen kan nedlægges og erstattes med fritvoksende buske og træer. I samme omgang kan asfaltbelægningen reduceres.

Birkelunden

Birkelunden opretholdes som en lysåben lund og træbestanden skal fortsat bestå af birketræer i forskellige aldre. Græsarealet plejes som slået græs, da der her både ønskes et naturligt udtryk samtidig med, at der foregår en del rekreative aktiviteter.

Parkbetjente i Østre Anlæg

Mødet med en parkbetjent har tidligere været en del af besøget i de københavnske parker. Korpset bestod frem til 2001 af 33 parkbetjente, hvis primære arbejdsfunktion var tilsyn i forbindelse med arrangementer og rundringer i kommunens parker og pladser.

Dette var for at sikre, at ordensreglementet blev overholdt, men der blev især lagt vægt på, at parkbetjentene skulle etablere kontakt til brugerne og derigennem skabe trygge rammer i områderne.

I årene derefter blev antallet af parkbetjente markant reduceret, og i 2012 blev det politisk besluttet at omlægge funktionen som parkbetjent.

Diskussionen om parkbetjente har dog fyldt en del i udarbejdelsen af udviklingsplanen. Der er nemlig et stort ønske fra parkbrugerrådet, og deltagerne i parktræffet om, at parkbetjentene genindføres. Hvis de genindføres, kan de nemlig være med til at sikre, at ordensreglementet bliver overholdt, og at der skabes trygge rammer i parkerne.

Der foreligger ingen konkrete planer (2021) om at genindføre parkbetjente i byens parker og pladser.

Udviklingsmuligheder uden for udviklingsplanens afgrænsningen

Udviklingsplanen opstiller udelukkende udviklingsmuligheder til arealer inden for naturfredningen af Østre Anlæg. I forbindelse med borgerinddragelsen har der været drøftet tiltag som grænser op til parken.

Her er f.eks. et ønske om at renovere gangtunnellen mellem Botanisk Have og Østre Anlæg. Derudover er det et stort ønske for de lokale borgere i området, at den tidligere Stokhusbro over banen genetableres, så parken igen kan tilgås fra denne side af byen. Broen blev revet ned af DSB i 1984 for at gøre plads til de elektrificerede tog. Alle forslag videresendes til Lokaludvalg Indre By, som arbejder med bydelens generelle udvikling.

KASTELLETS UDENVÆRKER

ANALYSE

Kendetegnet for Kastelets udenværker er, at her kan man opleve et sammenspil mellem det tidligere forsvarsværks konstruerede og formålsbestemte volde og en mere naturlig placering af træer, bevoksninger og busketter.

Kastellet udgør et stort areal med skiftende udtryk. På trods af det formår kernefæstningen, med vandet og de stringente former, at binde hele området sammen. Her er det tydeligt at aflæse Kastelets tidligere fæstningsfunktion, hvilket betyder, at forsvarshistorien er et særligt tema i denne park.

Kastelets udenværker består af Smedelinien, Grønningen, Churchillparken, området ved Langeliniebroen og Langelinieanlægget. Hvert område har sin egen karakter og anvendelsesmuligheder.

Hvis man ser på Kastellet udefra, er den femkantede stjerne skjult af bevoksningen på udenværkerne. På denne måde fremstår Kastellet grønt og frodigt udefra, og først når man bevæger sig igennem parken, vil kernefæstningen og de markante former i terrænet udfolde sig.

Smedelinien adskiller den indre og ydre voldgrav mod byen og bestod oprindeligt af syv fremskudte forstærkninger; fire raveliner og tre contregarde. I dag er det muligt at besøge Bornholm, Fyns og Sjællands Ravelin samt Møns og Falsters Contregarde.

Området består af en grussti ind mod kastelkernen, hvorfra der er fri udsigt til samme. På modsatte side er der en tilgroet vold, som skærmer mod ydre kastelgrav og byen.

Grønningen binder by og park sammen med de grønne, store flader. Dog skaber en træække et stemningsfyldt og effektivt skel mellem trafik- og parkfunktion. Fra Grønningen er her fri udsigt til ydre kastelgrav og den tilgroede vold.

Churchillparken ligger i forlængelse af området langs Grønningen. Karakteren ligger ligeledes i forlængelse og fungerer også som et åbent græsareal med sporadisk placerede træer. Den flade karakter brydes af tre tydelige dækningsgrave, der rejser sig i området ud mod Esplanaden. Områdets navn er afstedkommet af busten af Winston Churchill, der blev opstillet i 1965. Sammen med Grønningen udgør området den sidste del af de gamle promenader, kaldet esplanader, som blev etableret i 1781.

Churchillparken fungerer som hovedindgang fra indre by og mellem de høje, opstammede træer er der frit udsyn til Kastellet.

Parkens tema '*Forsvarshistorien*' knytter sig til krige i det 20. århundrede, hvilket understreges med det nye, genetablerede Frihedsmuseum og en række mindesmærker.

Området ved Langeliniebroen er primært åbent. Her er der store, flade græsarealer som opdeles af køreveje.

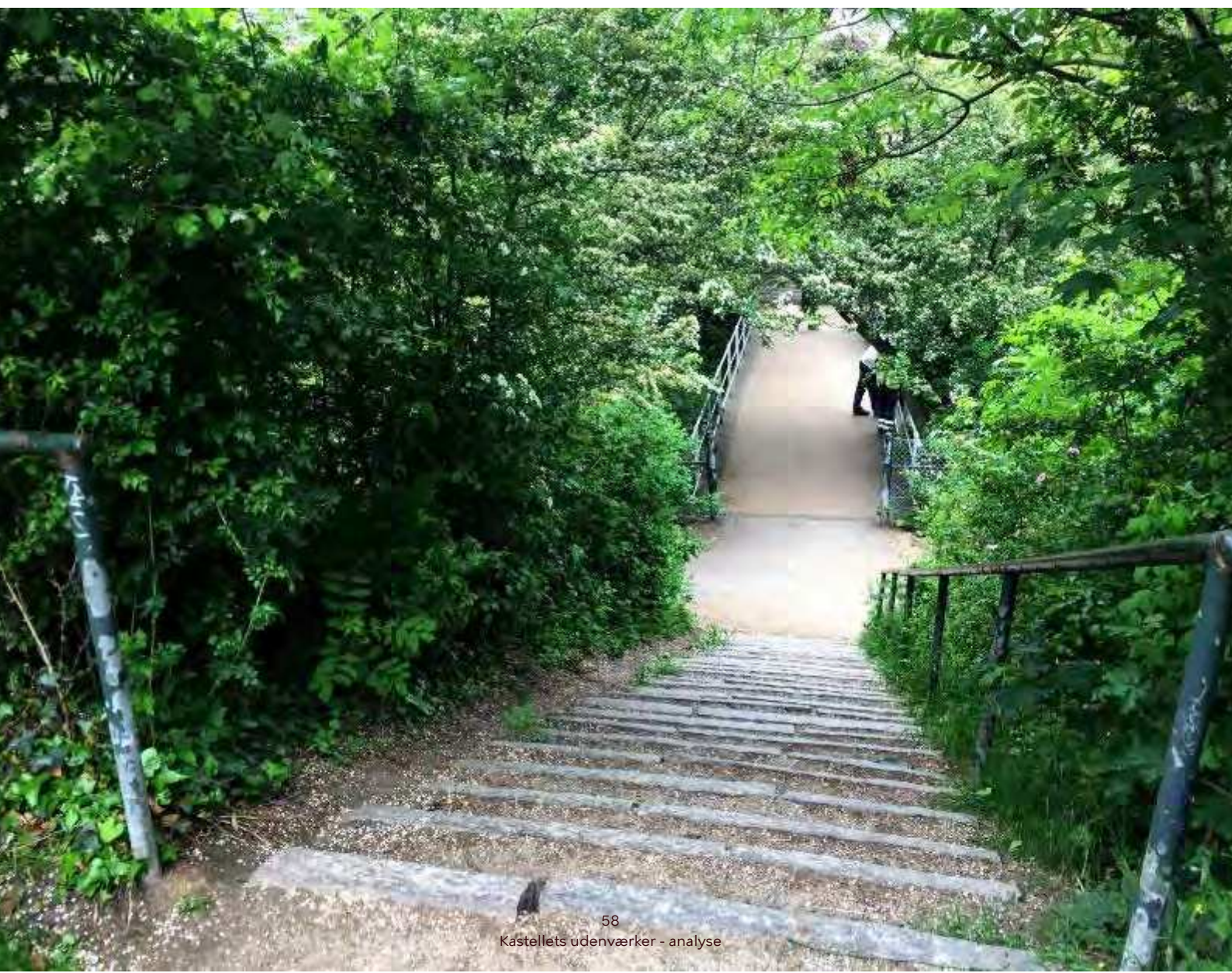
Langelinieanlægget er Københavns ældste promenade, der er anlagt som en dæmning mellem indre kastlegrav og Øresund. Her er et yndet turistmål 'Den Lille Havfrue'.

Langelinieanlægget er ombygget flere gange. I anledningen af H.C. Andersens 200-års jubilæum, blev der i 2005 plantet 200 japanske kirsebærtræer. I dag gør træerne området attraktivt til ophold. Størstedelen af Langelinieanlægget består af befæstet areal. I den sydlige del findes en taghave med en staudebeplantning.

Bevægelsesmønstre og trafik

Grænsen mellem parken og dens omgivelser varierer. Nogle steder er parken lukket med en hæk eller et lavt hegn, og man kommer derfor ind gennem en låge o.lign. Dette forekommer oftest af sikkerhedsmæssige årsager ved skrånninger eller trafikerede veje. Men de fleste steder er grænsen mellem by og park præget af stor åbenhed, og tilgængeligheden ind i parken er ligeledes mere åben og tilfældig.

Det er ikke tilladt at anvende cykler og motoriserede køretøjer i parken, som i resten af Fæstningsringen. For særregler angående trafik se *ordensreglementet* s. 35.

Tilgængelighed

Tilgængeligheden til Smedelinien sker via Møns og Falters Contregarde, Folke Bernadottes Allé, Churchillparken/Sjællands Ravelin og Bornholms Ravelin. Indgangene er ikke markerede, men blot åbne områder. Undtagelsen er indgangen fra Folke Bernadottes Allé, der er markeret med en låge.

Tilgængeligheden er generelt god, og det er primært terrænet der kan skabe udfordringer. Som gangbesværet må man benytte sig af indgangen via Sjællands Ravelin.

Belægningen på Smedelinien stier er slotsgrus. På den lave vold langs hovedstien er der opstået en lille trampesti på voldkronen. Tilgængeligheden til voldgraven forhindres pga. de stejle sider.

Det åbne areal ved Grønningen skaber god tilgængelighed. Kun på en enkelt strækning fungerer en lav hæk som afskærmning for et brat fald til voldgraven. Selvom grænsen mellem by og park er åben, kan hældningen dog besværliggøre færdsel for kørestolsbrugere o.lign. Der er en grussti, men ingen trapper eller ramper i området.

Churchillparken fungerer som et åbent område. Mellem græsplænerne er der grusstier, som fører gående på kryds og tværs gennem området. Området er forbeholdt forgængere med udtagelse af Ved Kongeporten, der tillader ærindekørsel fra Esplanaden til Smedelinien og Kastelkernen.

Området ved Langeliniebroen fungerer primært som en korridor, hvis største funktion er at lede gæster til og fra Langelinie og Kastellet. Der er en del veje, trapper og stier, der fører gående samt biler rundt i området.

Langelinieanlægget binder omgivelserne sammen med Langelinie. Indgangene er åbne og belægningen er primært asfalt med gule majssten.

Brugerne

Kastellets udenværker fungerer som en promenadepark. Parken har få områder, som egner sig til længere ophold og fungerer derfor særdeles godt til spadser- og løbeture. Aktiviteterne i parken er primært rolige og uorganiserede.

Kastellets udenværker er en stor turistattraktion. Det gælder især omkring Churchillparken og Langelinieanlægget, hvor Frihedsmuseet, Gefionspringvandet og 'Den Lille Havfrue' er placeret. Parken er derfor velbesøgt af mange danske og udenlandske turister.

Smedelinien benyttes primært til uorganiserede aktiviteter f.eks. gå- og løbeture, hundeluftning og picnic. Der er mulighed for ophold ved områdets borde/bænkesæt på hele strækning. Området rummer også griller og en legeplads.

Grønningens smalle, langstrakte areal lægger op til ophold, hvor især bænkerne flittigt benyttes. Området har desuden et rigt fugleliv der skaber stor rekreativ værdi. Med jævne mellemrum anvendes området af lokale institutioner.

Churchillparken har bænke og mulighed for ophold, men fungerer mest som gennemgangsareal og indgang til Kastellet. Med det nye Frihedsmuseet, vil området i fremtiden rumme større mulighed for rekreativ anvendelse og ophold.

Området ved Langeliniebroen benyttes mest som gennemgangsareal på folks spadsereture. Trods store arealer med græs, eftermiddagssol og god udsigt over området, er der umiddelbart ingen længere ophold og rekreative benyttelse af området, hvad må tilskrives biltrafikken på Folke Bernadottes Allé.

Langelinieanlægget fungerer både som promenadepark og opholdsrum. Gefionspringvandet, 'Den Lille Havfrue', taghaven med årstidens stauder, kirsebærtræerne og lystbådehavnen er blot få af de yndede mål for områdets besøgende.

Funktioner og mødesteder

Kastellets udenværker har mange forskellige funktioner og mødesteder. Ud over de nævnte i forrige afsnit kan nævnes nedenstående.

Legepladsen på Bornholms Ravelin

Legepladsen ligger på Bornholms Ravelin. Legepladsen består af klassiske legeredskaber som gynger, legehuse, sandkasse og legeborg med rutsjebane. Legepladsen er omgivet af græsarealer og hække. Der findes borde og bænke, hvorfra besøgende kan nyde medbragte forplejninger.

Legepladsen på Langelinieanlægget

Ved Huifelts plæne og tæt på Langeliniepavillonen ligger den maritime legeplads. Legeredskaberne har hentet inspiration fra skibsdriften og har bl.a. et legeskib og en indbygget rutsjebane i et lille tårn, der er lavet som en udsigtspost på et skib. Fra tårnet er der frit udsyn til vandet, Langeliniehavnen, Holmen og øen Trekroener. Derudover findes en sandkasse samt et klatrestativ med

form som stævnen på et skib. Stativet har kravlenet, klatrevæg, rebstige og køjer. Legepladsen har også et par gynger og flere borde og bænke. De omgivende hække er udformet som en lille labyrint, høje stolper bærer klatreplanter, og der er også enkelte større træer på legepladsen.

Bygninger

Der ligger to bygninger på Smedelinien. Begge har tidligere fungeret som smedjer, og begge er fredet. Smedjen på Falsters Contregarde benyttes i dag som privatbolig, mens smedjen på Fyns Ravelin er materialegård og mandskabsrum for kommunens driftspersonale.

Dækningsgrave

I 1994 overdrog staten dækningsgravene til Københavns Kommune, hvor de i dag stadig indgår i det civilforsvarsmæssige beredskab. Der findes en dækningsgrav i Churchillparken. Den er istandsat, men er anvendes på nuværende tidspunkt (2020) ikke af Frihedsmuseet til ekstra udstillinger.

Lystbådehavnen

Langelinie Lystbådehavn er anlagt i 1890'erne i forbindelse med etableringen af Frihavnen og anlæggelsen af Langeliniekajen. Formålet med at anlægge den lille havn var at skaffe mulighed for at arbejderne på havnebyggeriet, og det overfor liggende Burmeister og Wain skibsværft, kunne få plads til en båd eller jolle, hvorved de kunne supplere daglønnen med fiskeri. Havnen besøges i dag af mange turister, især i sommerhalvåret.

Toiletter

Der findes to toiletbygninger i parken. Ved Langeliniebroen findes en toiletbygning, som kun er åbent i sommerhalvåret 9.00-21.00. I Langelinieanlægget, ved mindesøjlen for Ivar Huitfeldt, findes endnu en toiletbygning, der også fungerer som handicaptoilet.

Bygningen har åbent hele året, men lukker om aftenen 9.00-21.00 (19.00).

Skulpturer

Kastellets udenværker indeholder primært monumenter der er relateret til krigen og til havet, men her findes også monumenter, som er knyttet til anden historie.

Her har Churchillparkens monumenter en klar profil, og man kan kalde den en *'temapark for krigene i det 20. århundrede'*. Krigstemaet understøttes af det tidligere forsvarsværk og det nyopførte Frihedsmuseum.

Det er en buste af Churchill der har givet navn til parken, og som et samlende monument over krigen står Stephan Sindings *'Valkyrie'*. Parken indeholder monumenter for de danske ofre i den spanske borgerkrig, for finnebørnernes plejeforældre, for ofre under kamphandlinger og i koncentrationslejrene under 2. Verdenskrig, jødetransporterne til Sverige og skulpturen *'Hornmine'*, som er en påmindelse om de farer, der lurede på søens folk under 2. Verdenskrig.

Materialegården

Lystbådehavnen

'Hornmine'

Krigsheltene Anders Lassen og Kai Birksted

Monument for Marie af Orléans

I Churchillparken er der desuden oprejst buster for de danske krigshelte Thomas Dinesen fra 1. Verdenskrig samt Anders Lassen og Kaj Birksted fra 2. Verdenskrig. Sidst, men ikke mindst er der plantet egetræer til minde om 60 året for 2. Verdenskrigs afslutning og Prinsen af Wales' besøg i København samt for brødrene John F. og Robert Kennedy.

Byens ubetingede største springvand 'Gefionspringvandet' er placeret tæt ved den engelske kirke St. Alban.

På plateauet ved Nordre Toldbod står en statue af Frederik IV der havde rang af søofficer. Desuden er her et monument for prinsesse Marie af Orléans, gift med prins Valdemar og som her mindes for sit arbejde for søfolk og deres enker.

På plænen med de japanske kirsebær står et monument for søhelten Ivar Huitfeldt, og bevæger man sig videre ad Langelinie, støder man på byens og landets turistmagnet, 'Den lille havfrue' fra 1913, som bygger på et eventyr af H.C. Andersen.

I det omkringliggende anlæg ses figurer af Carl Aarsleffs 'Efter badet' samt 'Svømmeren' af Johan Börjesson. Begge er de naturligt placeret her pga. deres relation til vandet.

Ved Lystbådehavnen ses det imponerende 'Søfartsmonument'. Dette er rejst til minde for sømænd af den civile handelsflåde, som omkom under 1. Verdenskrig.

Relationen til Grønland er dels udtrykt gennem en mindesten for de tre omkomne deltagere af Danmarks-ekspeditionen til Nordøstgrønland og dels ved en buste af polarforskeren Ejnar Mikkelsen.

Langs Grønningen ses 'Neapolitansk vandbærer' af Theobald Stein, 'Liggende pige' af Gerhard Henning og 'Danaide' af Johannes C. Bjerg.

På Smedelinien er i 1920 rejst et monument for frivillige og faldne under de to slesvigske krige.

Krigshelten Thomas Dinesen med St. Alban Church I baggrunden

Udendørs inventar

Udendørsmøbler

Kastellets udenværker er udstyret med Københavnerbænke, borde/bænkesæt (nogle med grill), affaldsstativer samt enkeltstående grill.

Skiltning

Kastellets udenværker er forsynet med skilte, piktogrammer og formidlingstavler på udvalgte steder. Fæstningsringens parkstandere er placeret ved syv indgange. Parkstanderen indeholder et oversigtskort, et afsnit af parkens historie, information om Fæstningsringen, piktogrammer samt informationer på engelsk.

Ordensreglementet fremgår desuden af mindre skilte, som er placeret på udvalgte steder i parken.

På legepladserne er der desuden opsat skilte med særregler se *ordensreglementet* s. 35.

Formidlingsskiltene, som bl.a. indeholder illustrationer af fuglelivet, er placeret ved indgangen fra Østerport Station og ved den gamle smedje på Smedelinien.

Belysning

Belysningen i Kastellets udenværker varierer fra delområde til delområde. På Smedelinien er der ikke tradition for belysning. Her er af praktiske årsager opsat belysning i området ved den gamle smedje, hvor parkens daglige drift holder til.

På arealet langs Grønningen er der ligeledes ingen belysningen, og kun enkelte gadelamper og pullertlys er opsat i Churchillparken. I området ved Langeliniebroen og Langelinieanlægget er der større tradition for belysning.

Arrangementer

Kastellets udenværker anvendes til arrangementer, hvor især løb er populært.

Udlejning og salg

Parken har to ishuse, der tilbyder et permanent salg, samt Langelinie Pavillonen, som fungerer som en restaurant/festlokale. Derudover er her en begrænset mulighed for studepladser og mobilt gadesalg *jf. Retningslinjer for salg* s.34.

Der er udstedt 26 tilladelser (2020) til mobilt gadesalg i parker ejet af Københavns Kommune, som Kastellets udenværker er en del af.

Beplantning

Hele voldanlægget har, som de øvrige volde i Fæstningsringen, været fri for bevoksning i krigstid. Undtagelsen er en tæt tjørnehæk, plantet tæt ved vandspejlet, som skulle bidrage til at hindre fjenden i at trænge igennem.

I dag er Kastelets kerne stadig næsten uden beplantning. I modsætning til dette står udenværkerne med beplantninger, der spænder fra prydbusketter med havepræg, i Langelinieparken, til tætte, artsrige krat med et højt naturindhold på ydersiden af Smedelinien.

Der står desuden rækker og grupper af træer bag voldkronen og langs hovedstien på Smedelinien. Disse er løbende blevet plantet i takt med, at voldene overgik til parker for byens borgere.

Generelt kan man sige, at størstedelen af træerne i hele parken er aldrende eller modne. De senere år er der dog blevet plantet en del nye træer.

Træerne på Smedelinien står i dag i rækker på begge sider af grusstien på voldkronen.

Den bevoksede ydre vold mod Folke Bernadottes Allé, står med en tæt beplantning af selvsåede træer, buske og urter. Her finder man roser, snebær, hvidtjørn, røn m.m. Bevoksningerne klarer sig selv og er utilgængelige for parkens gæster. Flere steder står der udgåede træer ligesom træer, der falder i storm, får lov at blive liggende.

I begyndelsen af 1780-erne anlagdes to lindetræsalléer på den del af Kastelets glacis, der vender mod Grønningsen.

Langelinieparken indeholder blomstrende busketter af bl.a. syren og rynkeblad samt 200 kirsebærtræer fordelt over hele arealet. Churchillparken består af fritstående træer, der er plantet i græsplænen og inviterer til ophold. Bag Langeliniebroen er der et lille område med en skovlignende karakter.

Vandkvaliteten i Kastelsgraven

Kastelsgraven består af to vandgrave Ydre og Indre Kastelgrav, der omgiver Kastelet. Ydre Kastelgrav er med 2,8 ha den mindste, og består egentlig af tre bassiner, som alle er meget lavvandede (maksimaldybde på 1,4 m). Bassinet ved Esplanaden står i åben forbindelse med Indre Kastelgrav, som med sine 6,8 ha går hele vejen rundt om Kastelet. Med en middeldybde på lidt under 2 m er denne voldgrav også ganske lavvandet. I den østlige ende, udfør Langeliniepavillonen, findes et dybere parti med en største dybde på knap 4 m.

Kastelsgraven modtager det meste vand fra Østre Anlæg, som løber til i den nordlige ende af Ydre Stadsgrav ved Gustavskirken. Herfra løber vandet til de øvrige bassiner, og videre til Indre Kastelgrav, som afvander til havnen nord for Langeliniepavillonen og nær ved 'Den Lille Havfrue'.

Ved ekstremt højvande i havnen er der tidligere trængt saltvand ind i Indre Kastelgrav, hvorfor den periodevist er temmelig salt med op til 5 ‰ i overfladevandet og 10-12 ‰ i bundvandet i det dybe parti. Et beskedent vandskifte betyder, at saltvandet kun langsomt fortyndes, og Indre Stadsgrav har derfor snarere karakter af en brakvandssø end en ferskvandssø. I Ydre Kastelgrav er saltindholdet derimod sjældent mere end 1 ‰.

I Ydre Kastelgrav består bunden af et tykt lag sediment, som er forurenede med miljøfremmede stoffer. Kvaliteten af det tilførte vand fra De Indre Søer og Østre Anlæg er blevet forbedret i seneste årti. Derfor er der generelt også sket en vis forbedring i miljøtilstand i Kastelsgraven i de senere år. Vandets indhold af næringsstoffer er således reduceret væsentligt, og algevæksten er aftaget.

I Ydre Kastelgrav findes dog stadig en del trådalger, men også et udbredt dække af tornfrøet hornblad, og ved bredden ses mange vandspir. I den lavvandede, vestlige ende af Indre Kastelgrav findes en mere moderat udbredelse af tornfrøet hornblad, men vandspir ses også her. Stedvis dækker gul åkande store dele af vandspejlet. I den

dybe østlige ende af Indre Kastelgrav er der i det salte og ofte iltfattige bundvand derimod ingen vegetation.

Smådyrsfaunaen er overraskende varieret bestående bl.a. af vandtæger, igler, dansemyg, vandbiller, vårfluer og snegle.

Biodiversitet

Beplantningen i Kastlelets udenværker består af krat, træer på voldene samt arealer med græsplæner og arealer, hvor græsset ikke klippes så ofte.

Der er stor kontrast mellem Kastlelets udenværker og den meget intensivt plejede indre del af Kastlelet. Her ses bl.a. den ydre voldgrav som forholdsvis vildtvoksende med meget bredvegetation, hvorimod den indre voldgrav har åben vandflade og en begrænset bredvegetation. De vildtvoksende og beplantningsrige dele af udenværkerne har derfor stor betydning for områdets biodiversitet.

Fugle

I forbindelse med kortlægningen af ynglefugle i 2016 blev der registreret 20 ynglende arter. De mest talrige var gråand med otte par og blishøne med seks par. Der ynglede desuden knopsvane, grågåås og rørhøne. Af de tilsammen ni par blis- og rørhøner, ynglede kun to af dem i Indre Kastelgrav. Der blev også set et par troldeænder.

Blandt de øvrige fugle, er der overvejende tale om almindelige arter, som tit forekommer i bebyggede områder, herunder fem par hver af både musvit og gransanger. Tilstedeværelsen af arter som stor flagspætte, halemejse og rødstjert er alligevel et positivt tegn, da disse mangler i flere andre parker. Disse arter har fordel af de mange store træer med hulheder og de mere vildtvoksende og tilgroede dele af udenværkerne.

Der blev registreret en håndfuld ikke-ynglende arter; Fiskehejre, hættemåge, allike og stær. De tre førstnævnte er blandt de mest almindelige arter i Københavns byparker. Parkens forekomster af overvintrende fugle, og fugle på træk er ikke kortlagt, men observationer fra DOF-basen

(Dansk Ornitologisk Forening) viser, at der om vinteren, udover parkens standfugle, bl.a. kan ses isfugl i området.

Pattedyr

Der blev i sommeren 2019 kortlagt flagermus i parken. Der blev registreret tre arter nemlig troldeflagermus, brunflagermus og dværgflagermus. De to førstnævnte blev fundet ynglende. Tilsammen er der kortlagt 12 træer med tidligere eller aktive yngle/rastesteder.

Padde og krybdyr

Der er så vidt vides ikke faste forekomster af padde eller krybdyr i parken.

Fisk

Fiskebestanden er kendetegnet af aborre, strømskaller, rudskalle, karuds, gedde, ål samt flire, som er en ret sjælden fisk i Københavns søer.

Invasive arter

Der findes forekomster af japansk pileurt, Fallopija japonica og kæmpebjørneklo, Heracleum mantegazzianum.

KASTELLETS UDENVÆRKER

UDVIKLINGSMULIGHEDER

I dette kapitel gennemgås de udviklingsmuligheder der kan gennemføres i planperioden.

Kapitlet er bygget op, så det først gennemgår *rekreative udviklingsmuligheder* og derefter *udviklingsmuligheder for landskab og natur*. Kapitlet beskriver detaljeret de muligheder og begrænsninger, der er for hver udviklingstiltag. Der henvises til *bilag 4* for en illustration af eksisterende forhold. For fremtidige forhold på Kastellets udenværker henvises til *bilag 5* og *6*.

En samlet opsummeret liste over udviklingsmulighederne fremgår af kapitlet *Hovedmål for planperioden* s. 20.

Rekreative udviklingsmuligheder

Adgangsforhold og tilgængelighed

Indgangspartier⁷

Parkens afgrænsning og indgangspartier skal signalere og afspejle parkens kvalitet, stemning og særpræg. De eksisterende indgange kan renoveres. Indgangspartier bør tilgodesee handicappede og gangbesværede.

Indgangspartiet ved Oslo Plads bør have særlig prioritet ved en kommende renovering.

Stierne⁷

Belægningen på stierne består primært af slotsgrus. Her kan stierne renoveres for at øge tilgængeligheden for gangbesværede, kørestols- og barnevognsbrugere. Enkelte steder kan det, af hensyn til helhed og fremkommelighed, være hensigtsmæssigt at have en anden belægning.

Renovering som omfatter flytning af stier og adgangsveje skal i videst mulige omfang anvende de oprindelige færdselsårer på det historiske anlæg – både for at understøtte forståelsen af anlæggets historiske struktur og for at mindske sliddet på dele, der ikke er beregnet til færdsel (herunder voldsiderne).

Der bør dog hele året være mindst én kontinuerlig og farbar stiforbindelse gennem parken for kørestolsbrugere og gangbesværede *jf. bilag 5*. I vintersæsonen er det, i kortere perioder pga. sne og is, desuden muligt at lukke enkelte trapper samt udvalgte stier.

Nysti⁷

Der kan etableres en ny stiforbindelse mellem Langelinie og Gittervej til at understøtte sikre skoleveje i lokalområdet. Stien kan kobles på Indiakaj og Folke Bernadottes Allé og vil i sit forløb færdiggøre den naturlige forbindelse til og fra Nordhavnen via Langeliniebroen. Stiforbindelsen vil desuden understøtte almindelig tilgængelighed i området.

Trapper og ramper

Hvor det er muligt, bør trapperne udformes, så de er tilgængelige for gangbesværede.

Asfaltbelægning ved Langeliniebroen

Den eksisterende asfaltbelægning ved Langeliniebroen kan reduceres og omlægges til grus/grønt for at gøre området mere visuelt attraktivt.

Fortov langs Langelinie

Fortovskanten langs Langelinie er meget bred, og dele af denne kan reduceres for at give mere plads til træerne.

Parkinventar

Skiltning

Til formidling anvendes København Kommunes skiltedesign 'Fæstningsringens parkstander'. Det er vigtigt med piktogrammer og en tekst på engelsk, da parken har mange forskellige besøgende.

Der opstilles parkstandere ved hovedindgangene. Af disse bør det bl.a. fremgå, hvor man befinder sig, parkens differentierede stisystem samt toiletforhold. Ordensreglementet bør ligeledes fremgå af parkstanderen og kan desuden suppleres af piktogrammer ved legepladserne og ved indgangene til parken.

Der kan derudover opsættes informationsskilte om parkens historie samt dyre- og planteliv.

Kampagner om adfærdsændring kan iværksættes i kortere perioder.

Skiltningen skal være synlig og såvel udformning som placering skal fortsat fastlægges ud fra landskabelige hensyn.

Hegn

Overflødige hegn kan fjernes, og eksisterende kan renoveres.

Belysning

Der foreslås ikke opsat yderligere belysning end den eksisterende *jf. bilag 5*. Forvaltningen prioriterer biodiversiteten højt, og her er det derfor vigtigt i bedst muligt omfang at sikre det naturlige mørke for områdets dyreliv.

Desuden er en begrænset belysning vigtig for oplevelsen af fæstningsværket.

Masten med parkarmatur ved materielgården bør fjernes, da den ikke længere er i funktion.

Den eksisterende belysning kan renoveres og bør ikke blive for markant i området. Funktionel belysning skal prioriteres.

I forbindelse med en evt. etablering af en ny skolesti gennem området vil det være muligt at opsætte funktionel belysning, så stien også kan benyttes i vinterhalvåret.

Affaldsstativer

De eksisterende affaldsstativers placering kan justeres efter behov. Antallet af beholdere og deres udformning kan ligeledes ændres i takt med skiftende brugsvaner. Affaldsstativer kan være alt fra særlige bokse, der kan håndtere brugte engangsgrill, til mobile containere på hjul.

Både udseendet og placeringen skal indtænkes og tage højde for parkens design og generelle udtryk.

Borde, bænke og grillmuligheder

I forhold til dårligt gående vil det være ønskeligt med flere bænke f.eks. på Langelinie. Eksisterende inventar bør renoveres løbende, og mængden kan ændres i takt med skiftende brugsvaner.

Placeringen af nye bænke skal tage højde for udsigts- og vindforhold. Nye borde kan med fordel indrettes med en grillholder. Defekt, hærværksramt eller nedslidt inventar repareres, udskiftes eller fjernes.

Redningsposter

Af sikkerhedsmæssige årsager er der redningsposter i parken. Deres udformning og placering kan ændres i takt med skiftende brugsmønster og skiftende sæsoner, hvor behovet for posternes placering og antal er forskelligt.

Vandposter

Der kan etableres vandposter, f.eks. langs løberuter eller ved legepladserne. Eksisterende kan udskiftes.

Leg og bevægelse

Legepladsen på Bornholms Ravelin

Legepladsen, som er anlagt i udkanten af Kuppet på Bornholms Ravelin, kan renoveres. Legepladsens målgruppe er børn i alderen 0-8 år. I en evt. reovering skal legepladsen tilpasse sig omgivelserne. Hvis muligt kan det gamle forsvarsanlæg indtænkes som tema.

Legepladsen i Langelinieanlægget

Legepladsen kan renoveres. Her bør det maritime tema fastholdes.

Ophold og mødesteder

Det vestlige hjørne i Churchillparken

Churchillparkens vestlige hjørne er åbent, har en god udsigt samt eftermiddagssol og kan med fordel udvikles som picnic-område. Områder til ophold skabes og oprettholdes gennem græsplejen, og det er ikke muligt at opsætte borde-bænkesæt o.lign.

Bygninger og tekniske installationer

Dækningsgrave

Dækningsgravens anvendelse kan ændres i takt med skiftende brugsvaner. Det er ligeledes muligt at nedlægge eksisterende dækningsgrave. Dækningsgrave, som er istandsat og anvendes, bør ikke nedrives.

Toiletterne

Der kan etableres flere toiletter ved Langelinie, lystbådehavnen eller Langeliniepavillonen – gerne handicapvenlige, hvis forholdene tillader det. Derudover bør det prioriteres at forbedre de nuværende toiletforhold. En mulighed kan være at bemande udvalgte toiletter, så der kommer et dagligt tilsyn.

Kunst

Integration af kunst

Der er potentiale til at opsætte én eller flere buster langs Churchillparken. Nye monumenter bør have klar tilknytning til parkens karakter og underordne sig stedet og de eksisterende monumenter, som afspejler krigene i det 20. århundrede. Midlertidige kunstneriske tiltag er ligeledes en mulighed.

'Vore faldne' af Svend Lindhart

Udviklingsmuligheder for landskab og natur

Generelt

Biodiversitet

Biodiversiteten kan styrkes gennem opsætning af fuglekasser og insekthoteller. Kvasbunker og dødt ved kan ligeledes efterlades i områder, hvor der er en tættere bevoksning, da det vil være til gavn for småfugle, svampe og insekter. Det anbefales, at kvasbunkerne bliver permanente, da man ellers risikere at ødelægge levestedet for de dyr, der har etableret sig her.

Når der fældes træer, kan der efterlades torsoer op til 3 meters højde som et egnet levested for svampe, insekter og andre smådyr. Dette kan kun gøres, hvor det sikkerhedsmæssigt er muligt. Tiltagene må ikke hindre blomstrende urter på skråningerne. Alternativt kan torsoerne udskæres til midlertidige og nedbrydelige kunstværker.

Invasive arter

Invasive arter, som f.eks. japansk pileurt, *Fallopia japonica* og kæmpebjørneklo, *Heracleum mantegazzianum*, bekæmpes.

Japansk pileurt, der findes ved Langeliniepavillonen, skal bekæmpes med slåning eller en anden metode, som respekterer fredningsnævnets restriktioner. Her kan den lille rest af hækken fjernes, så det er nemmere at komme til. Når pileurten er bekæmpet, kan hækken genplantes langs med autoværnet.

Aggressive arter

Aggressive arter som f.eks. ahorn begrænses. Brombær begrænses, når den begynder at danne store døde kvas, der kvæler urter og buske.

Kastelsgraven

Nye anlæg[∇]

Til forbedring af fysiske forhold i søerne, er etablering af nye anlæg kun muligt i et begrænset omfang.

Vandudskiftning

Kastelsgravens begrænsede vandareal, udformning samt ringe vindpåvirkning betyder, at der kan være fare for iltsvind. Udviklingen følges løbende, og hvis det vurderes nødvendigt, og samtidig er muligt, kan der foretages en vandudskiftning. Denne skal sikre en bedre vandkvalitet og levedmuligheder for dyre- og plantelivet.

Kantsikring[∇]

Kantsikringen bør renoveres løbende for at sikre og bevare fortidsmindet.

Beplantningen langs Kastelsgraven

Langs Kastelsgravens bred plejes beplantningen, så den fremstår varieret.

Nogle steder ryddes der til vandkanten, mens der andre steder bør sikres bløde overgange mellem land og vand. Det gøres f.eks. med rørskov, grene og træer udover brinkerne, som vandfugle kan forankre reder i.

Flåder til fugle[∇]

Der kan etableres flåder, hvor vandfugle kan yngle og rast. Der kan maksimalt etableres tre flåder i Kastelsgraven.

Græs

Græsset plejes forskelligt alt efter, hvilket udtryk der ønskes, hvilken brug og hvilke ressourcer, der er til rådighed.

Herunder ses en tabel over de primære, grønne elementer for græs i Kastellets udenværker, og hvor højt græsset er for de forskellige typer.

Græstype	Græsset højde
Brugsplæne	Lavt græs
Slået græs	Middelhøjt græs
Fælled græs	Højt græs

De forskellige græstyper plejes i forhold til de beskrivelser, som findes i *Kvalitetshåndbog 2020*. Slåningsfrekvensen er nærmere beskrevet i den lokale driftsmanual for området.

Brugsplæne

Græsarealer med en stor rekreativ anvendelse plejes som brugsplæne. Det drejer sig om dele af Grønningen, Møns Contregarde, Bornholms Ravelin samt Langelinieanlægget.

Derudover plejes græsarealet i den vestlige del af Churchillparken som brugsplæne, for at tilgodese de mange besøgende, der tager ophold i området med deres medbragte mad. Områderne kan omlægges til f.eks. fælledgræs eller slået græs, hvis de rekreative og driftsmæssige forhold tillader det.

Hovedstien på Smedelinien

Afhængig af de driftsmæssige forhold plejes de langstrakte græsarealer langs Smedelinien som henholdsvis slået græs eller fælledgræs.

Churchillparken og dele af Grønningen

Størstedelen af Churchillparken plejes som fælledgræs med etårigt blomster og vilde urter. Arealerne skal understøtte en mere varieret natur i parken, og afklippet bør opsamles. Dette gør sig også gældende for de arealer af Grønningen, der vender mod Kastelgraven.

Langeliniebroen

Græsarealerne ved Langeliniebroen kan med fordel omlægges til *fælledgræs* for at skabe et mere varieret udtryk.

Græsarealer under træer med højtliggende rødder

Under træer med højtliggende rødder plejes græsset som *fælledgræs*. Dette vil være medvirkende til at fremme en urterig vegetation. Desuden mindsker det høje græs maskinel belastning og påkørsler, som kan være indgang for vednedbrydende svampe, der forkorter træernes levetid.

Områdernes areal skal svare til trækronernes drypzone. Afklippet skal opsamles, så der på sigt opnås en mere varieret urtevegetation.

Bort langs stier

I områder med *fælledgræs* plejes kanten, der støder op til en sti, som *brugsplæne* eller *slået græs* (kaldes en 'bort'). Dette er bl.a. for at sikre, at græsset ikke bliver til gene for de forbipasserende på stien.

Beplantning

Generelle retningslinjer

Beplantningsudviklingens formål på Kasteslets udenværker er at fremhæve den historiske og kulturelle værdi og samtidig tage hensyn til de naturværdier, som særligt forekommer på de udvalgte bevoksninger på de ydre voldskråninger.

Den kulturhistoriske værdi fremhæves ved at udpege konkrete delområder, hvor udsigtskiler og den geometriske skarphed prioriteres for at fremhæve forsvarsværkets form.

Pleje af bevoksninger

Bevoksningerne plejes generelt ved en selektiv udtynning og beskæring hvert fjerde år i et rotationsprincip. Dette er dels for at sikre arts- og aldersvariation blandt buske og træer og dels for at opnå en større tæthed og frodighed i bevoksningerne *jf. bilag 6*.

På udvalgte områder plejes bevoksningerne med et stort fokus på de kulturhistoriske værdier. Her er derfor udvalgt fire delområder, der plejes på en anden måde.

De fire delområder omfatter (*jf. bilag 6*):

- A: Indgangen ved Møns Contregarde ved Østerport Station
- B: Ydersiden af udenværkerne mellem Møns Contregarde og Fyns Ravelin samt en del af Grønningen
- C: Området på hjørnet af Grønningen og Esplanaden
- D: Smedelinien mellem Kongeporten til Falsters Contregarde

I disse områder er der mulighed for at skære opvæksten ned én gang årligt, på nær større træer og buske. Dette gøres primært for at fremhæve forsvarsværkets form, men vil også bidrage til en variation mellem græsklædte skråninger og tættere bevoksning, der skaber flere bryn og lysåbne naturtyper.

Tornede buske bevares så vidt muligt, da stikkende buske for foden af voldens skrånning oprindeligt var med til at holde fjenden ude.

Delområde A: Indgangen ved Møns Contregarde ved Østerport Station:

Hække mod gaden og på selve contregarden kan fjernes, så forsvarsværket fremstår mere tydeligt udefra. Bevoksningen kan tyndes eller ryddes for at synliggøre forsvarsværket. Større træer og buske, særligt tjørn, bliver stående.

Delområde B: Ydersiden af udenværkerne mellem Møns Contregarde og Fyns Ravelin samt en del af Grønningen:
Hække og buske mod gaden og på selve Smedelinien kan fjernes, så forsvarsværket fremstår mere tydeligt udefra.

Bevoksningen tyndes eller ryddes for at synliggøre forsvarsværket. Større træer og buske, særligt tjørn, bliver stående. Navnlig indkigget fra Grønningen til Møllen på Kastellets kerne prioriteres.

Delområde C: Området på hjørnet af Grønningen og Esplanaden

Området kan ryddes én gang årligt for opvækst. Dette er for at sikre udsyn over kastelgraven. Større træer bliver stående.

Delområde D: Smedelinien mellem Hovedporten til Falsters Contregarde

På Smedelinien voldskråninger mellem Hovedporten og Falsters Contregarde holdes skråningerne åbne med græs, enkelte buske og træer. Dette for at sikre udsyn til forsvarsværket fra Churchillparken mod Kastellet. Bevoksningen kan tyndes eller ryddes for at synliggøre forsvarsværket.

Smedelinien ydre voldskråninger skal fremstå varieret og have fokus på naturværdier og på kulturhistoriske værdier. I delområderne, som er nævnt ovenfor, vil områderne fremstå åbne med udsigtskiler ind til forsvarsværket og med træer og større buske i græs. I de bevoksede dele fremhæves den frodige, tætte og grønne bevoksning ved selektiv tynding og beskæring, hvor der gives plads til blomstrende- og bærbærende buske og småtræer. I de bevoksede dele kan døde træer stå og nedbryde langsomt, ligesom grene og kvas kan efterlades i de tætte bevoksninger til naturlig nedbrydning.

Indersiden af voldskråningerne mod Kastellets kerne skal fremstå med græs samt enkelte buske og træer, så forsvarsværkets form træder tydeligt frem.

Bevoksningen foran Langelinie Pavillonen skæres ned én gang årligt. Under de store træer, bevares enkelte roser og tjørn, så den består af træer og enkelte buske som på resten af Smedelinien indre vold.

Bukketorn omkring udløbet kan fjernes, *jf. bilag 6*

I bevoksning på Bornholms Ravelin v. legeplads kan

trådhegnet fjernes og den store bevoksning udtyndes, så enkelte roser og tjørn står tilbage. Det vil give det samme udtryk som langs kastelgraven, på resten af Smedelinien, og være med til at vise forsvarsværket *jf. bilag 6*. I den lille bevoksning bevares slåen, mens alt andet kan fjernes.

Udsigtskiler

Udsigtskiler i bevoksninger ryddes helt eller gøres synlige ved f.eks. at hæve kroner og undgå genplantning eller tilgroning. For at sikre udsigtskiler kan der desuden fældes mindre træer i bevoksningen. Alternativt kan de opstammes.

Udsigtskiler skal give indtryk af det gamle forsvarsværk og skabe lange kig på tværs af parken. Desuden skal de på udvalgte steder sikre, at man kan se ind mod Kastelets kerne fra Grønningen, Churchillparken og Langelinieanlægget. *jf. bilag 6*.

Hækkene

Hække kan nedlægges, hvor de ingen funktion har, så man bedre kan se forsvarsværket. Det gælder f.eks. ved Falsters Contregarde og delområde C, hvor volden overflødig gør hækkens funktion. Fjernelsen af hækken vil være med til at understøtte formidlingen af det tidligere forsvarsværk med kig over Kastelsgraven.

Nye bevoksninger [▽]

Genplantning af træer på Smedelinien

På Smedelinien vil her fremover kun blive genplantet træer i den træække, der er mellem indre kastelgrav og hovedstien, da Slots- og Kulturstyrelsen skelner mellem træer plantet på ydervolden og nyplantninger på arealet mellem Smedelinien og indre voldgrav.

Her kan efterplantes med f.eks:

- Ask (*Fraxinus americana* og *Fraxinus pennsylvanica* eller andre sorter der er resistente overfor asketoptørre)
- Mannaask, *Fraxinus ornus*
- Ahorn, *Acer pseudoplatanus*

- Spidsløn, *Acer platanoides*
- Ægte kastanje, *Castanea sativa*
- Lind (Tilia sorter)

Busket ved Huitfeldt plæne

Buskettet ved Huitfeldt plæne forynges i etaper. Delvis rydning og indplantning af f.eks. pibekvalkved, rynkeblad, fjeldribs eller andre prydbuske.

Her kan solitære buske opstammes og evt. kombineres med, at der lægges forårsblomstrende løg. Det er kun indplantning af løg, der kræver dispensation.

Grønningen

På Grønningen er der plads til indplantning af flere lindetræer i alléen mod parken. Plantning af flere lindetræer mod vejen kræver et rodvenligt bærelag under cykelstien og/eller fortovej. Der er plads til at plante et busket, der f.eks. kunne indeholde tre til fire flerstammede kirsebærkornel. Dette vil afspejle buskettet overfor.

Churchillparken

I Churchillparken fastholdes udtrykket med store gamle træer, der glimtvis giver mulighed for at se over på Kastelet. Der indplantes løbende nye træer, når der er lys og plads.

Området ved Langeliniebroen

På Langeliniebroen kan selvgroet opvækst i bevoksningerne fjernes, mens udvalgte træer får plads til at vokse sig store og nye træer indplantes.

Langelinie Lystbådehavn

Beplantningen yderst på havneløbet ved Langelinie Lystbådehavn kan beskæres. Beplantningerne består primært af tjørn og syren, og der kan plantes flere buske som f.eks. buskroser og storfrugtet benved.

Parkbetjente på Kastellet's Udenværker

Mødet med en parkbetjent har tidligere været en del af besøget i de københavnske parker. Korpset bestod frem til 2001 af 33 parkbetjente, hvis primære arbejdsfunktion var tilsyn i forbindelse med arrangementer og rundringer i kommunens parker og pladser.

Dette var for at sikre, at ordensreglementet blev overholdt, men der blev især lagt vægt på, at parkbetjentene skulle etablere kontakt til brugerne og derigennem skabe trygge rammer i områderne.

I årene derefter blev antallet af parkbetjente markant reduceret, og i 2012 blev det politisk besluttet at omlægge funktionen som parkbetjent.

Dog har diskussionen om parkbetjente fyldt en del i udarbejdelsen af udviklingsplanen. Der er nemlig et stort ønske fra parkbrugerrådet og deltagerne i parktræffet om, at parkbetjentene genindføres. Hvis de genindføres, kan de nemlig være med til at sikre, at ordensreglementet bliver overholdt, og at der skabes trygge rammer i parkerne.

Der foreligger ingen konkrete planer (2021) om at genindføre parkbetjente i byens parker og pladser.

Foto fra Murchillparken 1894

KLIMATILPASNING

I forbindelse med vedtagelsen af Københavns Kommunes Skybrudsplan fra 2012 har Københavns Kommune besluttet, at de steder hvor det er muligt, og hvor det er økonomisk fordelagtigt, en underjordisk løsning/traditionel underjordisk spildevandsteknisk løsning, skal klimatilpasningen ske på overfladen, hvis det styrker eksisterende byrum og miljø. Ved at benytte løsninger på overfladen vil klimatilpasning kunne skabe merværdi og styrke den eksisterende grønne og blå infrastruktur i parker og i søer. Peblinge Sø, Sortedams Søerne, Østre Anlæg og Kastelsgraven udgør tilsammen en del af Københavns blågrønne infrastruktur, og leder i dag ferskvandet fra oplandet via Ladengårdsåen til Københavns Havn.

Ved at benytte denne allerede eksisterende vandvej til skybrudsvand vil der være potentiale til at skybrudssikre centrale dele af København. Ved en skybrudshændelse, svarende til en 100-årshændelse, vil der kun stå 10 cm vand på terræn, hvilket er Københavns Kommunes serviceniveau.

Den eksisterende vandvej kan også bruges i forbindelse med hverdagsregn, hvor rensset regnvand fra de omkringliggende arealer kan opsamles og ledes til det eksisterende system.

For at sikre byen på den bedst samfundsøkonomiske måde både ift. økonomi, miljø og byrum, er det derfor planlagt at undersøge mulighederne for at benytte Peblinge Sø, Sortedams Søerne, Østre Anlæg og Kastelsgraven til at forsinke og transportere vand fra skybrud og hverdagsregn til havnen. Klimatilpasning i Østre Anlæg og Kastelsgraven skal understøtte de eksisterende fredninger så naturen, muligheden for rekreative aktiviteter og historikken som fortidsminderne indeholder bevares. Planen for brugen af den eksisterende vandvej til klimatilpasning er under udarbejdelse i dialog med Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse samt Slots- og Kulturstyrelsen og forventes udarbejdet i løbet af 2021. Alle tiltag vurderes i forhold til fredningen og anden naturbeskyttelse samt i relation til miljøbeskyttelse og vandløbsloven inden realisering.

LITTERATUR

Bygge- og teknikforvaltningen & Kastelets kommandantskab (1999): *Kastellet og udenværker*, Københavns Kommune & Kommandantskabet i Kastelet

Ejrnæs, R., Bruun, H. H., Heilmann-Clausen, J. og Strandberg, B. (2019): *Virkemiddelkatalog for natur De vigtigste mål i biodiversitetsforvaltningen og deres tilhørende virkemidler*, Aarhus Universitet

Fjederholt, E. T., Dahl-Nielsen, J. & Christensen, M. (2015): *Flagermusgennemgang af udvalgte parker i Københavns Kommune*, Sweco

Kærgaard, I. & Middleton, N. (2019): *Flagermus registreringer i udvalgte parker i København 2019*, Københavns Kommune

Leg og Landskab (2014): *Fred og ro zoner i parker og på kirkegårde i København*, Teknik- og Miljøforvaltningen, Københavns Kommune

Nabe-Nielsen, L., Dahl-Nielsen, J. & Christensen, M. (2015): *Botanisk gennemgang af udvalgte parker i Københavns Kommune*, Sweco

Rasmussen, L.M. (2016): *Parken ved Kastelet. Fugle og forvaltning 2016*, Natur360

Rasmussen, L.M. (2016): *Østre Anlæg. Fugle og forvaltning 2016*, Natur360

Sørensen, U. G. (2018): *Vinterfugle i fire københavnske parker*, Natur360

Teknik- og Miljøforvaltningen (2012): *Københavns Kommunes Skybrudsplan*, Københavns Kommune

Teknik- og Miljøforvaltningen (2014): *Værdifulde kulturmiljøer i København, København som hovedstad, Fæstningsringen, 1.3*, Københavns Kommune

Teknik- og Miljøforvaltningen (2019): *Østre Anlæg – En del af Yardstick brugerundersøgelse 2019*, Københavns Kommune

Vej & Park (2002): *Pleje- og Udviklingsplan for de kommunale parker i Fæstningsringen 2002-2007*, Bygge- og Teknikforvaltningen, Københavns Kommune

Vej & Park (2002): *Østre Anlæg*, Københavns Kommune

Vej & Park (2006): *Kastellet og udenværker*, Københavns Kommune

